NAŠE ŘEČ

ROČNÍK II. ČÍSLO 2.

JINDŘICH VODÁK:

SLOVESO „DÁTI".

Naříkáme pořád na germanismy a opravujeme je; ale vedle germanismů se začínají v posledních letech po našich knihách šířiti všeliké r o m a n i s m y a nelze říci, že jsou pěknější nebo že sloh platně obohacují. Nejvýznačnější z nich a nejčastější je způsob, kterým se dnes víc a víc užívá slovesa »*dáti*«.

Francouzi totiž váží sloveso »faire — činiti, dělati« s prostým infinitivem ve významu kausativním: způsobiti, aby se něco dělo; kázati, aby se něco stalo; přiměti někoho, aby něco učinil. V češtině se tu hodí zhusta sloveso »dáti« jako »poručiti«, »rozkázati«. Il fit appeler = dal povolati. Il fit bâtir = dal vystavěti. Il fit faire = dal udělati. Ale máme-li přeložiti »il lui fit dire«, můžeme říci prostě »vzkázal mu« a smyslu tím nijak neubude. Jindy se spraví věc v češtině předponou »roz«: faire rire = rozesmáti; faire pleurer — rozplakati; faire trembler — roztřásti (roztřásti dům), rozechvěti. Záleží na větě, o kterou jde; překládati možno desaterým různým způsobem a každý bude lepší nežli sloveso »dáti«. »Faire connaître« nepřeložíme »dáti poznati«, nýbrž »obeznámiti, seznámiti někoho s něčím«. »Faire aimer« nepřeložíme »dáti milovati«, nýbrž »získati něčí lásku k něčemu«. »Faire haïr« nepřeložíme »dáti nenáviděti«, nýbrž »uvésti něco v nenávist«. »Faire entrer« nepřeložíme »dáti vstoupiti«, nýbrž »vpustiti« nebo »uvésti dovnitř«. A tak bychom mohli v příkladech pokračovati a vždycky by se našel sám sebou nějaký překlad bez slovesa »dáti«.

Ale toho si ovšem nebyli vědomi četní překladatelé, kteří překládali z francouzštiny (a také z italštiny) do množících se sbírek překladových, a v jejich překladech se sloveso »dáti« vyskytuje beze zření k tomu, užito-li ho správně čili nic. Dokladů je k tomu, kolik kdo bude chtíti. »Střídavá bestiální láskání zahrnula mé tělo spasmy a dávala křičeti mým ústům« = »za střídavého zvířeckého

láskání se mé tělo vybíjelo v křečích a má ústa křičela«. »Voda z oblohy (za deště) dává zářiti emailu průčelí« = »ve vodě řinoucí se s oblohy rozzáří se smalt průčelí«. »Bod, střed, phallus a Bůh pronikají nás v tom okamžiku a dávají nám řičeti a vzpínati se« = »takže řičíme a vzpínáme se«. »Naše torpéda vyhloubí v půdě rýhy a dají popraskati všem oknům města ve hluku svých výbuchů, které —« = »a všechna okna města popraskají v hluku jejich výbuchů, které —« (nebo i »a roztříští všechna okna rachotem svých výbuchů, které —«). »V ložnici u postele je gotické edikulum z kutého železa, z něhož může řada klíčů dáti vystoupiti dvěma soškám z vosku« = »u postele je gotický stánek a ze stánku, otevře-li se několika klíči, vystoupí dvě voskové sošky«. »Pohromy, jež dávají růsti« = »pohromy, jimiž rosteme«. »Pohrávala si se svým bolem a s umíněnou sestřičkou, dávajíc přeskakovati ze dlaně na hřbet ruky a se hřbetu ruky do dlaně malým, lesklým žaludům« = »přehazujíc malé lesklé žaludy«. »Uvolnil paže, dal jim klesnouti« = »uvolnil paže, svěsil je (spustil je)«. »Nastavil rety (rty) doušku, dávaje vtékati vodě jen tenkým pramének« = »vpouštěje vodu jen tenkým praménkem«. »Tak hluboce dal jí vniknouti do kořenů svého života?« = »tak hluboce směla vniknouti do kořenů jeho života?« nebo: »tak hluboce jí dopřál vniknouti do kořenů svého života?« »Zadržela slzu, dala jí stéci nazpět« = »stlačila ji zpět« nebo »vsákla, vtáhla ji zpět«. »Otázal se, daje (dada) vyklouznouti vosku mezi palcem a ukazováčkem« = »otázal se a vosk mu vyklouzl mezi —« nebo »otázal se, propouštěje vosk mezi —«. »Cítil svého druha v sobě... jakoby dal mu dýchati svými plicemi, trpěti a radovati se svým srdcem —« = jako by mu dal své plíce, aby jimi dýchal, své srdce, aby jím trpěl a se radoval«. Atd. Dlouho bychom mohli vypisovati a nebyli bychom u konce.

Bohužel, zlo nezůstalo omezeno na překlady, nýbrž stalo se nákazou, jíž se žádný spisovatel neubránil; zmocnila se starých i mladých, najednou, jako by se slovesem »dáti« řešily nejsnáze a nejlépe všecky obtíže slohové. Vezměme román zralého spisovatele, jehož úcta k mateřštině není celkem slabá, a jděme stránku od stránky! »Černý mrak zahaloval jejich duše a dával zmírat úsměvům na jejich rtech« = »takže úsměvy zmíraly na jejich rtech« nebo »a plašil úsměvy s jejich rtů«, ne-li »usmrcoval úsměvy na jejich rtech«. »Rozbřesk lampy zahnal přízraky a dal zmlknouti jejich lkání« = »rozbřeskem lampy zmizely přízraky a zmlklo jejich lkání« nebo »rozbřesk lampy zahnal přízraky a umlčel jejich lkání«. »Smutek zostřoval jeho pohled a dával mu dívati se nově a hluboko do věcí, jimiž byl obklopen« = »takže se díval

nově a hluboko do věcí« nebo »ukazoval mu nově a hluboko věci«. »S bolestně vlídným úsměvem dávala unikati (patrně: nechávala) svým silám a snažila se —« = »s úsměvem bolestně vlídným vzdávala se svých sil, jež unikaly, a snažila se«. — »Cítil se zrazen po polibku, jenž tolik dával tušit a po němž nic nenásledovalo« = »po polibku, jenž tolik sliboval, napovídal«. »Jeho krví šlehaly plameny, když viděl kráčeti po svém boku v tichu večera tuto ztepilou postavu s bujně nakadeřenou hlavou pod bílým divadelním šálem, dávající tušiti pod elegantními liniemi dlouhého pláště lepé tvary urostlé dívky« = »tuto ztepilou postavu s hlavou bujně nakadeřenou pod bílým šálem divadelním, halící se do dlouhého pláště, jehož elegantní linie naznačovaly (napovídaly) lepé tvary urostlé dívky«; a ještě lépe by bylo udělati středník a začíti novou hlavní větou: »pod elegantními liniemi dlouhého pláště tušily se lepé tvary —«. »Vzpomínka dávala mu v jásajících perspektivách rodného kraje vidět tuchu a symbol všeho radostného« = »vzpomínka zjevovala mu v jásajících perspektivách kraje tuchu a symbol všeho radostného« nebo »účinkem vzpomínky viděl v jásajících perspektivách kraje tuchu a symbol«. »Utíkal, hnán zoufalým instinktem, palčivou touhou, být daleko odtud, z tohoto místa muk, dát vybouřit v divokém běhu svým bolestem« — »utíkal, hnala ho palčivá touha, být daleko odtud, vybouřit divokým během své bolesti«. »Přiblížila jsem se k němu až příliš, dala mu zvyknouti na sebe, ale nepomyslila na to, že vnáším znepokojení do jeho života« — »přiblížila jsem se k němu až příliš, až mi zvykl, a nepomyslila jsem, že vnáším —«. Většinou příslušná oprava, jež větu zlepší, také ji zkrátí a projasní.

Knihy z poslední doby zvlášť oplývají příklady, jež sem hledí. Vyberme porůznu aspoň ještě některé. »Mrazivý dech noci náhle dal zchladnouti varu« (Pasovský) = »mrazivý dech noci náhle ochladil var«. »Neznámá, jejíž skvělý zjev dal mu zapomenouti na Julii Lambertonovou, vyňala dvě z jehlic, aby dala rudě zlatým proudům řinouti se po ramenou« (Šimánek) = »neznámá, jejímž skvělým zjevem zapomněl na Julii Lambertonovou, vyňala dvě z jehlic, aby rudozlaté proudy se vyřinuly«. »Škoda, že Máchal nedal rozlíti se širší proud světla« (Novák) = »škoda, že se u Máchala nerozlil širší proud světla«. »Obecenstvo dalo jí dojíti až na kraj podia a pak vypuklo v potlesk« (Čapek) = obecenstvo vyčkalo, dokud nedošla až na kraj podia, a pak propuklo v potlesk. »Po kraji dal rozléhati zvuku svého cymbálu« (Čapek) = »po kraji se rozlehl zvuk jeho cymbálu«. »Přitisknuvši obě dlaně k srdci, dala vytrysknouti takovému proudu lítosti« (Čapek) = »vyhrkla, vyřinula takový proud lítosti«. »Budil byl vděčen Hej-

narovým, že mu dali seznámiti se s touto krajinou« (Krejčí) = »byl vděčen, že ho seznámili s touto krajinou«. »Aby své cestě dal vyvrcholit přece alespoň v jeden větší dojem« (Krejčí) = »aby se jeho cesta vyvrcholila přece aspoň ve větší jeden dojem«. »Předtucha mu pravila, že zde v tomto zákoutí dá uzráti něčemu, co ho učiní jiným člověkem« (Krejčí) = »že mu zde v tomto zákoutí uzraje něco, co ho učiní jiným člověkem«. »Dýku když dal padnout u noh jejich« (Sova) = »dýku svou když pustil u noh jejich«. »Dával vyvstávati v duši mojí představám vesmíru a boha« (Khol) = »budil v duši mojí, vnukal mé duši představy všehomíra a boha«. »Těšil se ze své dokonalé konversace francouzské, které dal vyniknouti« (Khol) = »těšil se z konversace francouzské, jíž se snažil vyniknout, jíž se hleděl zalesknout«. »Dává kol svých uší míjeti letnímu životu« (Olbracht) = »poslouchá, jak mu letní život míjí kol uší«. »Balzac, který dal křičeti z nejnižších pásem člověčenství náboženské žízni« (Marten) = »Balzac, u kterého žízeň náboženská křičí z nejnižších pásem«. »Vyjádřiti stupnici dojmů, jimž dovedou dáti se zrcadliti na svém útlém těle ruský tanečník a ruská solistka« (Hilar) = »dojmů, jež dovedou zrcadliti ve svém těle«. »Nepečoval příliš předváděti činy a dáti jim vyvíjeti se před zraky diváků« (Hilar) = »předváděti činy a vyvíjeti je« nebo »předváděti činy tak, aby se vyvíjely«.

Pravda, pro tu onu větu se najde snad obdoba v nepochybných rčeních, zabezpečených proti každé výtce; ale v nich ve všech sloveso »dáti« zachovává neztenčeně svůj plný význam původní, kdežto zde všude klesá na pouhé sloveso pomocné a spíše výpomocné, zbytečné, často překážející a rušící, zřejmě podle francouzštiny a italštiny. Nebýti překladů, všecky ty věty zněly by najisto jinak a rozumněji. Souvislost s francouzštinou ukazuje ostatně také nejistota a kolísavost pádu předmětového: někdy dativ a někdy i akkusativ (Francouzi mají na to zvláštní pravidlo). Příčina, proč se sloveso »dáti« tak rozmáhá, vězí v celém pojetí věty, jejích podmětů z dějů, a právě to pojetí věty, jakož i její skladba se u nás pofrancouzšťují. Žádalo by to výkladů a rozborů, kterých tento článeček nezamýšlel. Zábavno je, jak se při tom změnil bývalý poměr sloves »dáti« a »nechati«. Kdežto se dříve slovesem »nechati« chybně nahrazovalo sloveso »dáti«, nyní se hřešívá opakem a »dáti« vytlačuje »nechati«. Čteme: »Dejte nám vstoupiti« (ke strážci paláce) a má to být: »Nechte nás vstoupiti« (»dovolte, abychom vstoupili«). Nebo čteme: »Pustíme tu vlaštovku? — Ano, dej, ať ulétne«, to jest: »Ano, nech ji ulétnout« (nebraň, aby ulétla).

JOSEF ZUBATÝ:

JENŽ, KTERÝ, KDO, CO.

Slýcháme, že čeština má dvojí vztažné zájmeno: *jenž* a *který;* dokonce se říkává, že není mezi nimi rozdílu významového a že je lze prostě střídati, aby sloh nebyl jednotvárný. Z veliké části je to pravda, ale někdy slyšíme větu se vztažným zájmenem jedním, místo něhož by náš cit žádal zájmena druhého. Tak jsem na př. ve výkladě o otravě houbami četl: »Lékař, *jenž* houby zná a má již v tom směru zkušenosti, nebude v rozpacích, jak začíti léčiti«. Proč nám v této větě zní zájmeno *který* přirozeněji a češtěji nežli *jenž?*

Naše vztažná zájmena jsou dvojího původu. Slova počínající se hláskou *j-* patří původem k rodině zájmena téhož, které nám mimo 1. pád vyjadřuje 3. osobu (jeho — jehož atd.), kdežto slova, počínající se hláskou *k-*, jsou původně slova tázací (a jako slov tázacích jich také nejčastěji užíváme). Z první rodiny jsou na př. slova jenž, jaký, jako, jak, jelikož, z druhé kdo, který, kolik, kde, kam, kdy, kudy, také co (ze čso), čeho, čí (č zde je ze staršího k). S tímto rozličným původem souvisí nestejnost významu slov z obojí skupiny, jíž časem ubývá, jež u všech není stejně veliká, ale jež přece aspoň ve zbytcích žije. A těchto zbytků máme šetřiti, chceme-li mluviti správně.

V zájmeně *jenž* vězí původně zájmeno *on:* a věty s tímto vztažným zájmenem lze obyčejně podle toho bez násilí ještě rozvésti. »To je ten člověk, o němž jsem ti povídal« jest vlastně totéž co »to je ten člověk: o něm jsem ti povídal« (anebo raději »povídal jsem ti o něm«). Tato původní povaha zájmena *jenž* se ovšem zatemnila, přestalo býti zájmenem 3. osoby a stalo se zájmenem vztažným (t. j. věta s tímto zájmenem, která původně bývala souřadnou, stala se podřadnou), a věty s ním mohou se také vztahovati k osobě 1, nebo 2. (na př. »já, člověk z svých přátel zbylý, jenž snad toho nedostoju [nedostojím, nejsem důstojen, hoden], by ty přěslyšal řěč moju« v Alexandreidě; »Otče náš, jenž jsi na nebesích«): ale jinak zůstalo věrno svému významu. To se jeví v češtině od nejstarší doby, z níž ji známe, až podnes tím, že se věta se zájmenem *jenž* může vztahovati jen k osobě nebo věci *určité*, známé mluvícímu, k níž jako k známé vztažnou větou může ukázati; věta vztažná vyjadřuje jen jeden ze znaků známé osoby nebo věci, jejž mluvící chce zvláště vytknouti (Otče náš, jenž — mimo jiné vlastnosti — jsi na nebesích). Ve větě, jíž jsme svrchu uvedli, je řeč nikoli o lékaři určitém, nýbrž o kterémkoli lékaři,

má-li jen vlastnosti, o nichž mluví vztažná věta (kdybych větu rozvedl a řekl »lékař nebude v rozpacích, on houby zná«, každý by jí rozuměl tak, že je řeč o lékaři určitém, anebo leda tak, že žádný lékař nebude v rozpacích, protože každý lékař houby zná), a *proto* nám v ní překáží zájmeno *jenž*.

Zájmeno *který* bývalo původně jen tázací a bývá tázacím zájmenem často posud. Když se změnilo v některých větách v zájmeno vztažné, zůstávalo své původní povaze v prvních dobách blízké tím, že se ho užívalo jen ve větách, které se vztahovaly k osobám nebo věcem neurčitým (tedy ve větách významu obecného), anebo k osobám nebo věcem, které teprv obsahem vztažné věty se stávají určitými: jen takové osoby nebo věci mohou býti předmětem otázky, protože aspoň zatím mluvící osobě nejsou známy. »Lékař, který houby zná (anebo »který lékař houby zná«), nebude v rozpacích«: »který lékař zná houby?« Paris viděl ve snách tři bohyně, jež se přely o jablko, na němž bylo psáno: »Která kraššie, téj bude dáno« (v Alexandreidě): »která jest krásnější?« Chci dáti příteli knihu. Pravím-li, »dám ti knihu, již chceš«, vím již, o kterou knihu jde; nevím-li však a chci projeviti ochotu, ať je to kniha kterákoli, musím říci »dám ti knihu, *kterou* chceš«.

Ale zde se čeština od nejstarších dob víc a více odchyluje od původního pravidla tím, že vztažné zájmeno *který* vystupuje z původní své míry a vytlačuje zájmeno *jenž* z vět, v nichž původně jen toto zájmeno mělo místo. Nejstarší české památky celkem šetří pravidla, o němž zde vykládáme, a protože věty, v nichž by mělo býti zájmeno *jenž*, jsou mnohem častější, než věty způsobu druhého, jest v staré době také *jenž* mnohem častější než *který* (ve zbytcích staročeské Alexandreidy jsou tvary vztažného zájmena *který* podle slovníku v Trautmannově vydání doloženy 12krát, tvary zájmena *jenž* 214krát); ale již v staré době se trousí doklady, v nichž by mělo býti zájmeno *jenž* a jest místo něho zájmeno *který*, tak na př. v Alexandreidě »ještě bieš (byl, Neguzar) ruky neodtrhl, *kterúžto* sě bieše zavrhl (byl zakryl), tak ho bieše (Filota) dosáhl krutě, ruku mu po loket utě« (uťal). Kralická bible již má velmi často *který* místo *jenž*, na místech, kde starší překlady ještě mívají *jenž*, na př. 1. Mojž. 3, 12 »žena, *kterouž* jsi mi dal, aby byla se mnou, ona mi dala z stromu toho«. A dnešní mluva lidová zájmena *jenž* již vlastně nemá: zájmeno toto žije jen v písemnictví, v modlitbách (Otče náš, jenž jsi na nebesích), ve škole a v kostele. A i zde pomalu zaniká. Chelčický v Postile 200a má ještě »Beránek Boží, jenž snímá hřiechy světa«, Kralická bible (Jan 1, 29) »kterýž snímá hřích světa«; my jsme se

za dětských let doma i ve škole učívali modliti »Beránku Boží, jenž snímáš hříchy světa«, dnes se říká »který snímáš hříchy světa«.

Dokladů, že by se v staré době bylo říkalo *jenž* místo *který*, neznám (totiž dokladů jistých; jsou doklady, které při správném výkladě přestávají býti odchylnými, o nichž se zde nechci šířiti), a nenajdeme jich ovšem ani v mluvě lidové, která zájmena *jenž* vůbec nemá. Z toho ze všeho plyne tuším naučení, že by bylo zbytečné namáhati se, abychom kladli zájmeno *který* jenom tam, kde jest oprávněno podle svého původního významu: ale bylo by proti vývojovému proudu našeho jazyka, kdybychom kladli *jenž*, kde se odjakživa říkávalo jen *který*, tedy *ve větách významu obecného a ve větách vztahujících se k osobám nebo věcem jinak neurčitým*.

Z jazyka novějšího jest zde uvésti *jednu výjimku*, týkající se jazyka knižného, kde klademe zájmeno *jenž* místo *který* proti tomuto pravidlu. Říkáme »nevěř člověku, *kterého* neznáš«, protože je řeč o osobě neurčité; ale kde by se měl objeviti 2. pád vztažného zájmena *který* v úloze zájmena přivlastňovacího, zní nám přirozeněji tvar zájmena *jenž*, tedy na př. »nevěř člověku, jehož povahy neznáš«, »nevěř ženě, jejíž povahy neznáš«, »nevěř lidem, jejichž povahy (nebo povah) neznáš«. V starší době i zde bývaly tvary zájmena *který* možny; tak na př. ve Wintrově Kulturním obraze českých měst I, 78 čteme ve výpise z r. 1578 o měšťanu, který si před úřadem dával jiné příjmení, než míval dříve jako poddaný člověk, že »nemohl jinak, než to příjmí, *kteréhož* v užívání byl, sobě dáti« (dnes bychom napsali spíše »*v jehož* užívání byl«). Nevíme, kdy tato změna v našem jazyce vznikla; ale příčiny její se lze snadně domysliti. V úloze přivlastňovací má čeština nejraději zvláštní tvary, které nejsou totožny s běžným 2. pádem nepřivlastňovacím: tvary *jeho* (mimo spojení předložková jako od něho, z něho), *její*, *jejich* jsou jen přivlastňovací, a podobné tvary *jehož*, *jejíž*, *jejichž* se staly jazyku v úloze přivlastňovací pohodlnějšími i tam, kde se dříve říkávalo *kterého*, *které*, *kterých*. I tato věc ovšem svědčí zřetelně o zanikání citu pro prvotní rozdíl mezi oběma těmito zájmeny.

Onen základní rozdíl významový mezi *jenž* a *který* je také příčinou rozdílu jiného, který sice není příliš důležitý, ale přece zasluhuje zmínky. Zájmeno *jenž* se vztahuje ku předmětu známému, obyčejně k takovému, o němž byla před tím řeč; proto věty s tímto zájmenem bývají obyčejně až za svým podstatným jménem nebo zájmenem, buď za celou hlavní větou, anebo aspoň tak, že věta vztažná je vložena do věty hlavní (to je ten člověk, o němž jsem ti povídal; ten člověk, o němž jsem ti povídal, jest již mrtev). Po

předmětě neznámém se nejdříve ptáme, proto věta se zájmenem *který*, kde toto zájmeno má plné právo, bývá spíše napřed (Gebauer-Ertl § 700, 3). Ale tato pravidla nejsou bez odchylek (častých zvláště při zájmeně *který*); tak na př. začátek Alexandreidy vykládá o Šalomounovi: »jenž ze jmene byl věhlasný, jehož rozum byl tak jasný, že jmu (mu) bylo všecko známo v zemi, u moři, v hvězdách tamo, ten však čtveru věc vyčítá, jež před jeho smyslem skryta«.

O něco důležitější je rozdíl jiný. *Který* je zájmeno přídavné, může se tedy jako přívlastek spojovati přímo se jménem podstatným (který člověk, která žena), což je nemožno při zájmeně *jenž*, které jako dědic zájmena osobního *on* je zájmenem podstatným. Proto ve větě s *jenž* nemůže býti podstatné jméno, k němuž se vztahuje vztažná věta (nemohu říci »o němž člověku jsem ti povídal«), ale může býti ve větě s *který* (»který lékař zná houby«, »kterou knihu chceš«).* Věty takovéto dokonce rády mívají podstatné jméno, k němuž se vztahují, obsaženo v sobě, stojí-li před větou hlavní a zvláště jsou-li to věty toho druhu, v nichž zájmeno *který* jest podle svého původu oprávněno (»který lékař houby zná, nebude v rozpacích«; »která bohyně jest krásnější, té bude jablko dáno«). Tento pořádek jest podle původu takovýchto vět z vět tázacích jistě původní, ale když tyto věty nabyly rázu vět vztažných, počal se uvolňovati, a jméno, k němuž se vztahuje věta s *který*, stává i před ní; tak na př. u Štítného čteme s původním pořádkem větu »kteráž vdova, ač mladá letmi, chtěla by slúžiti svým vdovstvím Bohu, téť svatý Pavel neveli za muž« (t. j. aby se vdala), a vedle toho (v překladě z 1. Tim. 5, 6, který však je dosti volný, abychom v odchylném pořádku nehledali vlivu původního znění) »vdova, kteráž jest v rozkoši, jest umřelá«. Také zde by tuším nebylo s právem, kdybychom dnešnímu jazyku ukládali, že má vždy užívati za takovýchto okolností jen původního pořádku slov se jménem podstatným ve větě vztažné.

Zájmeno *kdo* je původně a posud nejčastěji slovo tázací. Ptáme se jím po osobách lidských (anebo i božských: osoby božské si člověk všude představuje podobné sobě), bez rozdílu rodového i číselného: ptáme se »kdo je to«, ať vidíme muže či ženu, a také, vidíme-li osob více. Nedostatek rozdílů rodových a číselných, zde

---

* I zde bývají v starší době odchylky, jež se musí vykládati svým způsobem. Vztažné zájmeno stává někdy napodobením latiny místo ukazovacího. Obyčejně to bývá k t e r ý (na př. vypravuje se o knězi a pokračuje se: »kterýžto kněz brzo potom zemřel«, místo »tento kněz . . .«). Někdy tak najdeme i j e n ž (»jenž kněz brzo potom zemřel«): ale takovéto věty zněly našim předkům asi stejně nečesky, jako znějí nám.

v jazycích indoevropských prastarý, při jejich mluvnické povaze sice poněkud překvapuje, ale pochopíme jej snadně: obráží se v něm neurčitost zjevu, po němž se ptám. Někdy ovšem jest tato neurčitost menší: vidím na př. neznámou osobu, ale poznávám v ní přece ženu, anebo rozeznávám osob více. Proto se jazyk snaží někdy, onu mluvnickou neurčitost tázacího slova odstraniti; na př. jazyk staroindický se již ani nemůže ptáti s takovou neurčitostí jako Čech, musí se ptáti podle toho, po kom se ptá, buď »který jsi«, nebo »která jsi«, nebo »kteří jste«. Také čeština, vedle obecné otázky po starém způsobu s tázacím zájmenem *kdo*, může se ptáti s podobnou větší určitostí: vidím-li, že se stalo něco, co se státi nemělo, mohu se ptáti obecně »kdo to udělal«, ale podle bližších okolností, jež znám anebo aspoň tuším, také »který to udělal«, »která to udělala« nebo »kteří to udělali?« V mluvě lidové a také v starší češtině jsou podobné otázky častější než v mluvě knižní. Venkovan se na př. ženy zeptá »kdo pak jste«, ale často určitěji »která pak jste?« Podobně se v Passionále ptá sv. Jan patriarcha panny, jež se mu zjevila, »která by byla«, a u Řehoře Hrubého z Jelení (209a) v podsvětí na přívoze Charón duše nevěstčiny: »ty pak upravená a nestydatá duše, která si?«

Také zájmeno *kdo* se stalo i zájmenem vztažným a se znaky jeho původní povahy se aspoň z části shledáváme i ve větách vztažných. Jest možné jen v takových větách vztažných, které se týkají osoby: na věc nebo na zvíře se věta vztažná s tímto slovem vztahovati nemůže, jako se jím na ně nemohu ptáti. A jako věta se zájmenem *který* se vztahovala původně jen ku předmětu posud neznámému, neurčitému, právě tak i věta se zájmenem *kdo:* mohu říci »kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá«, »kdo chceš, rozuměj«, ale ne »ten člověk, o kom jsem ti povídal, již umřel«, »to je ten, koho jsme včera potkali«. My zájmena *kdo* ve větách vztažných užíváme jen tímto způsobem; ale v starší době v některých českých krajích i toto slovo se stávalo zájmenem vztažným vůbec, možným i ve větách týkajících se osob určitých (zmiňuji se o tom proto, že se tím osvětluje původní významový rozdíl mezi vztažnými zájmeny *jenž* a *který*, jehož my skoro již ani necítíme). Z Olomouckého evangeliáře má Gebauerův slovník (2, 170) doklady: »tohoto Ježíše skřísil Buoh, komuž (= jemuž) my všeckni svědkové jsmy« (Skutk. 2, 32), »svědek zajisté mně jest Buoh, komuž (= jemuž) slúžím v duchu mém« (Řím. 1, 9). Také přivlastňovací tvar zájmena *kdo*, totiž *čí*, jehož my zase podle jeho tázacího původu užíváme ve vztažných větách jen, vztahují-li se k osobě neurčité, objevuje se v starší době časem i o osobě určité; tak mimo doklady Gebauerovy (1, 171) na př. v témže evange-

liáři (332a) v responsoři na Veliký pátek: »Odšel pastýř náš, studnice vody živéj, k čímužto jdení (= k jehož chůzi) slunce zatmělo sě jest... Dnes vrata smrti i zámky spolu Spasitel náš rozlomil, před číhožto (! = jehož) osobú smrt utieká, k čímužto hlasu mrtví vstávají vidúce jej«.

V tom, že *kdo* je (dnes) možné jen ve vztažných větách týkajících se neurčité osoby, shoduje se s původním užíváním zájmena *který*: ale liší se od něho v tom, že *který* je zájmeno přídavné, *kdo* podstatné (mohu říci »který člověk cti nemá, jinému jí nedá«, ale ne »kdo člověk...«). Tento rozdíl jest již v jejich původním úkole jakožto slov tázacích: mohu se ptáti »který žák to udělal«, ale nikoli »kdo žák to udělal«. Proto se také nemůže vztahovati věta se zájmenem *kdo* k osobě vyjádřené jménem podstatným (Gebauer—Ertl § 700, 1): mohu říci nevěř člověku, který se vyhýbá tvému zraku«, ne »nevěř člověku, kdo...«, protože se mohu ptáti jen »který člověk...?« A jako tázací *kdo*, i vztažné *kdo* je bez rozdílu rodového a číselného: zejména v množném čísle často najdeme zájmeno *kdo* se slovesem množným, na př. »zloději jsou, i kdo kradou, i kdo jim pomocni radou« (Gebauer—Ertl § 700, 2). Ale jako v otázce, i ve vztažné větě zájmeno toto se nahrazuje i příslušným tvarem zájmena *který*, mají-li zřejmý rod osoby, jichž by se vztažná věta mohla týkati. I jazyk knižný se tak dovede vyjádřiti zvláště v čísle množném. Mohu říci obecně »kdo neposlechne, bude potrestán«, chci-li naznačiti množný počet, také »kdo neposlechnou, budou potrestáni«; týká-li se má hrozba mužských osob, mohu říci také »kteří neposlechnou«, týká-li se ženských, »které neposlechnou«. Mluva starší a mluva lidová podnes může tak místo *kdo* říci i *která*, má-li se naznačiti, že je řeč o ženské. Moravská píseň zpívá o vojně »která má milého, sobě upřímného«, a tak by se vyjádřil i v Čechách prostý venkovan, kdežto v mluvě městské nebo knižní by to znělo dosti nezdvořile (řekli bychom spíše »která žena« nebo »které děvče« atp.); a docela tak píše i Štítný ve výkladě »o helmbrechtných hospodyniech«: »Kteráž chce se mnoho chechtati, mnoho šeptati s jinými a klamati, po oku na ně vzhlédajíc a vždy chce seděti na okénci, jako cílem se učiniec, aby na ni každý hlédal, kteráž vším snaženstvím strojí se k skokóm, tancóm svým rúchem i vší postavú, ježto jen smilstvo a frej ukazuje neb přielišnú hrdost, kteráž, před svým mužem kryjíc, hromazdí sobě, kteráž před svým mužem vždy jen smutna a kromě něho jako pléše (plesá): ktož móž takovú jinák súditi, než ji vidí?«

Zámeno *co* je tedy věcný (a také zvířecí) protějšek osobního *kdo*. Také toto zájmeno jest u nás odedávna též zájmenem vztaž-

ným, ale v době staré jen tou měrou, jako zájmeno *kdo*, totiž tak, že se vztahuje jen na předměty neurčité, nevyjádřené (aspoň zpravidla) jménem podstatným. Jako my můžeme říci »co se vleče, neuteče«, »dám ti, co chceš«, tak se říkávalo i po staročesku na př. »což na světě, všecko mine«, »co (zde 2. pád = čeho) na lidech dobudeš, jakž umřeš, všeho zbudeš«, »nad čím nás která móže (nad čím která z nás bohyň má moc), toho tobě vždy pomóže« (z Alexandreidy). Kde by se věta se středním vztažným zájmenem měla vztahovati ku předmětu určitému, vyjádřenému jménem podstatným, v staré době bychom našli obyčejně *jež (ježto)*, místo něhož časem vystupuje zájmeno *které;* tak na př. »(Alexandr) doby (dobyl) jednoho města, jež Sardis i dnes slove«, kde my bychom napsali zase po staru »jež«, anebo »které«. Starší jazyk kladl *jež* také tam, kde se vztažná věta týkala sice představy určité, ale nevyjádřené jménem podstatným. Tak na př. vypravuje Alexandreida o Parisovi, jak, probudiv se ze sna, odjížděl, »jmajě (maje) tu věc na paměti, kak (jak) by sě mu to dostalo, ješto sě jmu ve sně dálo«, jinde klade těžce zraněnému bojovníku v ústa slova »zději, ješto mohu«. Dnes takovéto věty nejsou již možny: musili bychom již říci »co se mu ve sně zdálo«, »učiním, co mohu«, také zde bývalé zájmeno vztažnosti určité ustoupilo zájmenu vztažnosti neurčité.

Stalo se to ještě jinde. »Vztažné *co* brává na se někdy platnost pouhé spojky a ustrnuje ve výraz nesklonný. Na př.: Jedl suchý chléb, co (= jenž) mu zbyl. Pochovávat budú jedné vdovy syna, co ho (= kterého) otrávila galánečka milá. Zašly ony až do prosa, co tam (= kde) byla velká rosa« (Gebauer—Ertl § 700, 1, pozn.). Takovéto věty se vztahují ku předmětům určitým, zájmeno *co* zase tedy vstupuje v území zájmena *jenž:* a opravdu se v době starší stejným způsobem objevuje tvar *jež, ježto*, na př. »(Darius) jmieše (měl) tisíc buvolóv, jež (= již, kteří) na voziech věžě táhniechu (táhli)«, »tenť jest, ješto (= ten to jest, jenž, který, co) za dveřmi sedí«, »tu jest ta kapla, ješto svatá Helena v nie (= v níž, v které, co v ní) mše slýchávala«. Tento tvar vztažných vět je zvláště v mluvě lidové hojný. A snad na Moravě hojnější než v Čechách (v. Bartošův Dialekt. slovn. mor. 37 n.). Nejstarší doklady, jež dnes znám, jsou také z východu: »Klimkovice městečko... i s tiem fojtstvím, což jsme my k tomu (= k němuž, ke kterému) právo jměli« (v opavských zemských deskách 1451, Histor. arch. 31, 60), »odpusťte mi se přimluviti (projeviti mínění) k tomu také psaní, což (= jež, které) Lež píše« (v pana Ctibora Tovačovského z Cimburka Hádání Pravdy a Lži 32b). Přidáme-li, že *kdo* místo *jenž*, *čí* místo *jehož* jsme našli v Olomouckém

evangeliáři (*čí* nalezl ovšem Gebauer i v památkách z království), snad v tom uvidíme svědectví, že tyto zvláštnosti vznikaly zvláště v území východním?

Trochu jsme zabrousili do dějin jazykových, snad dále, než bylo potřebí. Ale snad si čtenář z těchto poznámek vybere, že vítězný boj zájmena *který* proti zájmenu *jenž* má obdoby i jinde, a přisvědčí nám spíše, míníme-li, že by bylo zbytečné i marné, kdybychom chtěli pomáhati starému *jenž* k vládě všude, kde původně panovalo. Bylo by lze z jazykových dějin vypravovati ještě ledacos jiného, na př. o jiných slovech tázacích, jež úplně vytlačila slova vztažná (na př. za dnešní vztažné i tázací *kam* měl jazyk starý vztažné *jam* vedle tázacího *kam*), anebo naopak i o slovech vztažných, jež pohltila podobně bývalá slova tázací (ve dnešním *jaký*, *jako*, *jak* splynulo tázací *kaký*, *kako*, *kak* se vztažným *jaký*, *jako*, *jak*) — ale nesmíme zneužívati čtenářovy shovívavosti.

VÁCLAV ERTL:

„OBHAJOBA".

Věcem nepatrným a nicotným často se dostává nahodilým během okolností té cti, že soustředí na sebe víc zájmu a pozornosti, než otázky závažné a zásadní. Takovou malicherností, která hned v prvních sešitech »Naší Řeči« dala podnět k zevrubné rozpravě a výkladu, bylo slůvko »*kdyžtě*«, spojka téměř z užívání vyšlá a neznámá, jejíž odmítnutí mělo však v zápětí tak horlivou obranu, že to bylo až s podivem. Jiným takovým slůvkem, jemuž byla prokázána čest zvláštní pozornosti, za niž nestojí, je slovo *obhajoba*. Bylo již jednou sice odmítnuto, ale poněvadž jsme i v jazyce individualisté, žije vesele dál. Ba když před nedávnem Holeček v »Národních Listech« znovu vystoupil proti této zbytečné novotě a »Naše Řeč« otiskla se souhlasem jeho odsudek, vyvstal na obranu kaceřované obhajoby filologicky vzdělaný obránce, tvrdě, že slovo *obhajoba* jest utvořeno zcela správně, a to analogicky podle slova *žaloba*, že je to slovo potřebné a že tedy má plné právo na život.

Nezabývali bychom se slovem obhajoba, protože samo o sobě za to vskutku nestojí; ale věnujeme jeho rozboru více místa jen proto, že jeho obránce, ač sám filolog, dožadoval se výslovně filologického odůvodnění odporu proti němu, a pak že při rozboru jeho bude možno dotknouti se aspoň jedné věci obecněji zajímavé, t. j. analogického tvoření slov a tvarů vůbec.

Slovo »*obhajoba*« bylo utvořeno nedávno, takřka před našima očima. V Jungmannově Slovníku ho není a Kott je uvádí teprve

v Třetím příspěvku (1906, str. 217) s dokladem z »Nár. L.« roč. 1902. Potřebným obohacením našeho slovníku najisto není. Napíše-li novinář »sovět vyzývá armádu k *obhajobě* země« (»Nár. Pol.« ze dne 11. 8. 1917), nebo »naše vojsko.. neprodlužovalo *obhajoby* několika předsunutých posic« (Večerník »Pr. L.« ze dne 19. 11. 1917), anebo »Petit Parisien oznamuje, že inspektor pobřežní italské *obhajoby* nařídil, aby veškeré pobřeží od francouzských hranic až po Outilo(?) nebylo osvětlováno« (»Nár. L.« ze dne 24. 11. 1917), je zjevno, že mohl stejně dobře užíti slov »*obrana*«, nebo »*hájení*«, a smysl by byl zůstal navlas týž. Zvláštního nějakého odstínu významového slovo »*obhajoba*« nemá a jeho obránce sotva by mohl uvésti jediný doklad, kde by nebylo možná vystačiti se slovy dosud obvyklými »*obrana, hájení, obhajování*, po případě *obhajovací řeč, spis*« a p.

Ještě slabší oporu má slovo »*obhajoba*« v odkaze na jeho původ analogický. Tvrdí-li jeho obránce, že jest utvořeno správně, a to analogicky (podle »*žaloba*«), tvrdí jedním dechem dvě věci, které daleko nejsou totéž. Analogicky slovo *obhajoba* ovšem utvořeno jest, neboť skoro všechno tvoření slov a tvarů v živém jazyce děje se analogií (napodobením) a uvědoměle tvoří slova jen mluvnicky školený vzdělanec; ale od analogického utvoření slova ke správnosti, t. j. k oprávnění slova v jazyce spisovném, jest ještě dlouhá cesta; jeť analogie pramenem nejen forem správných, nýbrž také všelikých zrůdností, nesprávných novotvarů — »chyb«.

Na příklad: Pokud podle předlohy »*já prosím, ty prosíš* atd. — *oni prosí*«, »*já platím — oni platí*« tvoříme dále analogicky, napodobením, tvary »*já krmím — oni krmí*« atd., jest analogie v právu: sloveso *krmiti* se hlásí všemi svými tvary do téže skupiny (kategorie) slov jako slovesa *prositi, platiti* a p., a tedy model k napodobení použitý je dobrý. Jakmile se však ke tvarům *já krmím, ty krmíš* utvoří podle předlohy »*já umím, ty umíš — oni umějí*« tvar *oni krmějí*, jest analogie na scestí, neboť sloveso *krmiti* nepatří do téže skupiny slov jako *uměti*, s nímž má jen některé vlastnosti společné, a tedy model k napodobení použitý je nepravý, špatný. Tvar »*krmějí*« vedle tvaru »*krmí*« jest analogický novotvar, odchylka od ustáleného způsobu řeči a se stanoviska mluvnického chyba — chyba sice vysvětlitelná, ale přece chyba.

Analogický novotvar může vzíti popud leckdy i z významové stránky slova. Slova *hluboký, hlubina, vyhloubiti, prohlubeň, hloubka, hloubati* hlásí se vesměs do téže skupiny slov, a to nejen svou stránkou tvarovou, jakožto odvozeniny z téhož základu *hlub-*, nýbrž i svým významem. Utvoří-li někdo podle slovesa *hloubati* na př. slovo *hloubavý*, je slovo to správně utvořeno, neboť i tvarem

(kmene) i významem zůstává nové slovo ve skupině slov uvedených. Slova *hluboký*, *hloubka* souvisí však významem také s jinými slovy, označujícími na př. rozměry v prostoru, jako jsou *široký* — *šířka*, *vysoký* — *výška* a p.; i ta slova tvoří skupinu, jejíž členové jsou spojeni navzájem významem, nikoli však tvarem. Utvoří-li tedy někdo podle vzoru *vysoký* — *výška* (ob. *vejška*) slovo *hlyboký*, *hlejbka*, vznikl analogický novotvar, forma chybná. Analogie se octla zase na scestí, neboť pro tvar nového slova zvolen byl model nesprávný, slovo, které sice náleží k téže skupině významové, nikoli však tvarové.

Analogické tvoření tvarů a slov jest tedy na pravé cestě potud, pokud se omezuje na skupinu slov k sobě patřících; tím způsobem, přičleňujíce slova k jejich příslušným skupinám, tvoříme analogií správné tvary nejen ze slov známých, na př. krmiti, nýbrž i ze slov, kterých v řeči své užíváme po prvé. Výkon ten je tím snazší, čím jsou jednotlivé skupiny slov v naší paměti bohatší, čím jsou společné znaky slov v téže skupině výraznější a četnější a čím pevněji tkví v naší paměti; práci tu usnadňuje zejména též nauka mluvnická, která učí slova podle určitých známek do jednotlivých skupin (vzorů, typů atd.) zařaďovati a zabraňuje takto tvořiti další a nové tvary podle modelů nepravých.

Učíce se doma jazyku mateřskému, tvoříme tvary, jichž v řeči potřebujeme, způsobem čistě analogickým: podle slov a tvarů, které jsme si osvojili a v paměť vtiskli, vytváříme slova a tvary nové, byť dosud neslyšené a nepoužité. Čím menší je zásoba slov, podle nichž tvoříme, tím větší je možnost k použití nesprávného modelu, ke vzniku analogického novotvaru neboli chyby. Proto nejpříznivější půdou pro odchylky od ustáleného způsobu řeči jest řeč dětská. S pokračujícím vývojem řeči jednotlivcovy ubývá náklonnosti k odchylnému tvoření, protože přibývá v paměti slov a tvarů a vzrůstá schopnost tříditi slova podle známek, podle nichž se k sobě druží.

Analogie, napodobování, zůstává ovšem i nadále jedním z hlavních tvůrčích prostředků v řeči l i d o v é, kdežto v řeči vzdělanců se dostává této tvůrčí práci větší bezpečnosti, po případě korrektivu vzděláním mluvnickým. Vznikání analog. novotvarů, odchylek od zvyklosti spisovné, má tedy zase příznivější podmínky v ústech lidu než v řeči inteligence, kde se každá odchylka nutně pociťuje jako nedostatek vzdělání. Ale ani v ústech lidu nevznikají ovšem analogické novotvary libovolně a bez důvodů, nýbrž jen za takových okolností, které ke vzniku odchylky od usu spisovného svádějí a skoro pudí. Proto analogickým odchylkám propadají v ústech lidu nejsnáze slova skupin málo početných, slova ojedinělá, isolovaná, anebo slova skupin oddělených od jiných sku-

pin znaky málo výraznými nebo v poměru ke znakům společným jen nečetnými. Až do 16. stol. byla od slovesa *dáti* 3. os. množ. oni *dadí* (jako *vědí*); byl to jediný tvar, jímž se sloveso *dáti* lišilo od skupiny sloves vzoru *dělati*. Podobnost v ostatních tvarech byla tedy příliš mocná, aby řeči lidové, pracující nápodobou, nesvedla k vytvoření analogického novotvaru *dají* podle *volají*. Týmž tlakem uveden byl v život v řeči lidové analogický novotvar oni *trpějí* za starší tvar *oni trpí* podle modelu sloves vzoru *uměti*, od nichž se slovesa skupiny *trpěti* liší jen ještě imperativem (a přech. přítomným, řeči lidové ovšem takřka neznámým). Mnohem snáze odolávalo — aspoň v nářečích českých — svodům analogie sloveso *vím*, jehož 3. os. množ. *vědí* (téhož tvaru jako *dadí*), měla oporu v tvarech infinitivních *věděti*, *věděl* a p. I analogické novotvary v řeči lidové mají tedy své důvody a podmínky, které jim dodávají tam, kde vznikly, jakéhosi oprávnění.

Proto také ne každý novotvar, který vznikne v ústech prostého člověka, dojde rozšíření a následování u druhých jednotlivců. Nesčetné novotvary zapadnou jako pouhá přeřeknutí a zaniknou beze stopy protitlakem tvarů správných, t. j. navyklých a v paměti ostatních jednotlivců pevně vštípených. Jen novotvary, jež mají podmínky zvláště příznivé a jež vznikají současně a samovolně i u mnohých jednotlivců jiných, zachytí se pevně a ustálí se v řeči lidové.

Z řeči lidové pronikají pak analogické novotvary z nedbalosti některých spisovatelů nebo za jejich nedostatečného vzdělání jazykového i do jazyka spisovného. Jazyk spisovný, ve svých formách ustálený a utvrzený, vzpírá se ovšem analogickým novotvarům; jevíť se jako zbytečnost, zarážejí svou nezvyklostí, leckdy i směšností, rozrušují jeho ustálenou soustavu a způsobují trapnou nejistotu a kolísání v řeči. Čím je vyvinutější jazykový cit, čím ustálenější jsou skupiny slov a tvarů zvláště působením písemnictví a vzdělání mluvnického, tím silnější je odpor v praksi (užíváním tvarů správných a pomíjením novotvaru) i v theorii (bojem proti »chybě«). Jsou-li však půda i podmínky novotvaru příznivé, je-li novotvar nadán zvláštní schopností životní a pevně zakořeněn v řeči lidové a není-li na druhé straně odpor proti němu dosti silný a brzký buď pro nedostatek jazykového citu v inteligenci nebo pro úpadek tradice literární, rozšíří se novotvar i v jazyce spisovném, zdomácní tu, pozbude své zarážející nezvyklosti, zatlačí tvar původní (správný) z užívání a nabude posléze zvyklostí plného práva i v jazyce spisovném. Když analogický novotvar *dají* počal v 16. stol. pronikati do jazyka spisovného, cítil se s počátku vedle staršího tvaru *dadí*, který žil vedle něho až do 17. stol., najisto jako »chyba«, ale když

se vracel opět a opět, zevšedněl, zobecněl, vytlačil průběhem 17. stol. tvar starý a je dnes tvarem vládnoucím, jediným a správným. Pokoušeti se snad dnes o odstranění tvarů *dají* a o obnovení původního tvaru *dadí* byla by práce marná, zbytečná a naivní, poprava živého pro vzkříšení nebožtíka; jazyková zvyklost (usus) je silnější všech theorií. Kdyby se však dnes, před našima očima, tvar ten rodil a do spisovné řeči teprve vnikal, zdvihl by se proti němu u lidí jazykově vzdělaných a správně cítících zajisté týž odpor, jako kdyby dnes někdo utvořil k tvarům *vím, víš, ví* atd. podle předlohy *umím, umíš .. umějí* za dosavadní tvar *oni vědí* analogický novotvar »*oni vějí*«.

A právě takovým analogickým novotvarem, utvořeným před nedávnem v soudní síni nebo v advokátní kanceláři, jest i slovo »*obhajoba*«. Bylo utvořeno příponou *-ba* od slovesa *obhajovati* a jeho modelem bylo najisto slovo *(ob)žaloba*, s nímž se sdružilo jednak významovou souvislostí (jako výraz protilehlý), jednak častým spojováním (na př. v řízení soudním), jednak podobností příslušných sloves *obhajovati* — *obžalovati*. Jde však o to, byl-li model správný anebo bylo-li ho správně užito.

Přípona *-ba* se dostala do jazyka českého z jazyka praslovanského již ve dvojí formě *-ba* a *-oba*. Sledovati její vývoj ještě výše a vykládati, jak se vyvinula tato dvojí forma a zároveň dvojí funkce jedné a téže přípony o jedné a téže funkci, nemělo by zde praktického účelu. Z původního jazyka slovanského zdědila nejstarší čeština především skupinu slov utvořených příponou *-ba*, na př. *léčba, služba, prosba, hudba* a p.; byla utvořena vesměs příponou *-ba*, a to od slovesných kmenů zavřených (*léč*-iti, *slúž*-iti, *hud*-ti = housti a p.) a znamenala děj: léčení, sloužení, prošení, hudení (jako t. zv. podstatná jména slovesná). Mimo ně přešla do češtiny slova utvořená příponou *-oba*, na př. *útroba, zloba, chudoba;* byla utvořena vesměs příponou *-oba* (vlastně také *-ba)* od kmenů jmenných *utro-* (který je v slově nitro), *zlo-* (v příd. jm. zlý), *chudo-* (v příd. jm. chudý) a znamenala stav: vniternost, špatnost, chudost. Podle tohoto dvojího modelu tvořila pak čeština (analogií, ovšem správnou) nová podstatná jména významu dějového od kmenů slovesných, na př.: *hanba* (k haniti), *kradba*, (ke krad-ti, krásti), *hrozba* (k hroziti), *sečba* (k sek-ti, síci), *řezba* (k řezati), *pišťba* (k pískati), *chodba* (k choditi) atd., a nová podstatná jména znamenající stav od kmenů jmenných, zvl. adjektivních, na př. *siroba* (= osiřelost, k adj. sirý), *mdloba* (k adj. mdlý), *staroba* (k adj. starý). Význam slov takto utvořených se ovšem vývojem lecjak pozměňoval, na př. slovo *chodba*, které znamenalo původně chození, nabylo časem významu konkrétního (= místo,

kudy se chodí), ale to na věci nic nemění. Ne však obojí způsob tvoření těšil se v jazyce českém stejné oblibě. Produktivní, plodnou zustala až do nové češtiny přípona *-ba* při odvozování slovesném a tvoří se jí podnes a hojně nová podstatná jména dějová (v nové době, snad z nemístného ostychu před podst. jmény slovesnými na -ní, často až nemírně), na př. *četba, dělba, držba, řežba* (vedle řezba, vlivem řežu), *palba, sadba, sazba, tvorba, tužba, učba, vazba* a j., dialekticky *prožba, svarba, vorba* (Dušek, Kmenosloví nář. jihoč. 23), *haňba, mlaťba, plaťba* (Bartoš, Dialektologie mor. I, 144), *kośba, mlaćba, vadžba* (Loriš, Rozbor podř. hornoostravského, 35) a j. Mnohem menší tvořivostí jest nadána přípona *-oba* při odvozování ze jmen přídavných; v jazyce spisovném odumřela úplně, byvši zatlačena oblíbenější příponou *-ost* (*úzký* — *úzkost*, dolnobečev. *úzkoba*), nebo *-ota* (*teskný* — *tesknota*, dolnobečev. *tesknoba*). Takto se tedy ustálilo tvoření slov příponou *-ba* (*-oba*) v jazyce českém; to je tvoření obvyklé, normální (se stanoviska praktické mluvnice správné): podle týchž zásad a s týmž omezením možno tvořiti i v dnešním jazyce dále.

Tím ovšem není řečeno, že by jazyk nemohl od těchto zásad odbočiti. Analogie nepřestává působiti s ustálením určitých forem a špatně zvolený nebo pochopený vzor pro další tvoření může vésti v ústech jednotlivcových každou chvíli k vytvoření analogických tvarů mylných, a to nejen v řeči lidové, tvořící mechanicky a neuvědoměle, ale i v řeči vzdělanců, kteří si nejsou dosti vědomi zásad v jazyce spisovném ustálených. Na příklad: Podstatná jména, jež znamenají osoby konající nějaký děj (činitele), tvořila se příponou *-tel*, která se připínala přímo ke slovesnému kmeni infinitivnímu, nejčastěji samohláskou zakončenému; tak od slovesa *uči-ti* odvozeno jméno *uči-tel*, od *káza-ti kaza-tel*, od *umě-ti umě-tel* (neumětel, -ný) atp. Tento způsob tvoření se ustálil v jazycích slovanských, je normální a týmž způsobem byla vytvořena nesčetná jiná jména s příponou *-tel*. Převážná hojnost podst. jmen odvozených od sloves na *-iti* (učiti — učitel) způsobila, že tvůrčí analogie, pouštějíc se zřetele jiná podst. této skupiny (na *-atel*, *-ětel* a p.), obírala si za vzor jen podst. jména na *-itel* a tvořila pak tímto *-itel* (místo pouhého *-tel*) nová jména i od takových sloves, která se nekončila na *-iti*; tak již v staré slověnštině vedle pův. *držatel* (ze slov. držati, držeti) vznikl analogický novotvar *držitel*, vedle *vidětel* (ze slov. viděti) novotvar *viditel*, vytvořena dále slova nová, jako *velitel* (veleti), *spasitel* (od spasu, spásti, nč. spasiti), a podle nich pak ještě další, na př. v češtině jména *pokušitel* (pokoušeti), *trpitel* (trpěti), *přemožitel* (přemoci, přemohl), zvl. pak přídavná jména, jako *dosažitelný, neproveditelný, viditelný, snesitelný, sly-*

šitelný, *srozumitelný* (proti stč. neumětelný) a j. Tím však možnost analogických odchylek v tvoření slov na *-tel* nebyla vyčerpána. Jména na *-itel*, jako *učitel*, *trpitel*, *velitel*, sváděla ke klamné domněnce (které jiná slova téže skupiny jsou na odpor), že jsou utvořena od 3. os. množ. (nebo od kmene présentního) *učí* (*uči-*), *trpí* (*trpi-*) a podle toho vzoru špatně pochopeného vytvořen v třicátých letech min. stol. (za podpory slov významově příbuzných *majetek*, *majetný* a p.) ze základu *maj-* (v *mají* a p.) analogický novotvar *majitel*.* Jak se staví k těmto a podobným novotvarům jazyk spisovný? Slov, jako *držitel*, *pokušitel*, *slyšitelný*, *nesnesitelný*, spisovný jazyk neodmítá a odmítati nemůže, protože jsou stará, vžitá a potřebná; ale neobyčejná hojnost slov správně utvořených (tvaru *učitel*, *kazatel*) působí, že slov nových způsobem oním netvoříme a jim se pro jejich odchylnost bezděčně pociťovanou vyhýbáme: tak zejména příd. jména na *-itelný* (*proveditelný*, *ospraveditelný*, *neobsažitelný* a p.) nahrazujeme raději výrazy jinými (v. »N. Ř.« I, 102). Proti slovu *majitel* však, odchylně utvořenému, v jazyce tvarem ojedinělému, nepříliš starému a stále ještě zbytečnému (t. j. významem neodstíněnému), cítí se v jazyce odpor, a třeba že se už značně zakořenilo, dějí se opět a opět pokusy, vytisknouti je z jazyka a nahraditi je slovem *vlastník*, *držitel* anebo o něco lepším a starším *majetníkem*. Ale se vší energií by se opřel zajisté jazykový cit tomu, kdyby některý nepovolaný slovotvorce utvořil podle slova *majitel* podst. jm. *znajitel* (od znáti) za dosavadního *znalce*, nebo *hrajitel* místo *hráče*, *herce* a hájil pak ještě slov těch tím, že jsou utvořena analogicky a tedy správně.

A o nic lepší není původ slova *obhajoba*. Způsobem v jazyce ustáleným, analogií správně si vedoucí, utvořeno není; kdyby bylo odvozeno od slovesa *hájiti* (obhájiti), znělo by zcela jinak — jak, ukazují přečetné příklady toho způsobu tvoření v jaz. spisovném i v nářečích, vypočtené napřed.

Bylo-li jméno *obhajoba* odvozeno od slovesa *obhajovati* analogickým způsobem jako *žaloba* od *žalovati*, bylo utvořeno analogií stejně nesprávnou. Podst. jméno *žaloba* totiž není odvozeno od slovesa *žalovati*, nýbrž jak přípona sama už naznačuje, jest utvořeno

---

* Stará čeština měla v témž významu jméno — správně (třeba snad uměle) utvořené — jmětel (z infin. kmene jmě-, který je v part. jměl nč. měl, infin. jmieti nč. míti). Jak podmínky pro odchylné tvoření analogické působí stejným směrem i v různých dobách, toho svědectvím jest nejen staročeský druhotvar jmějitel, ale i některé odvozeniny staroslověnské, utvořené podobným způsobem jako nč. majitel, na př. adj., jež by dnes znělo čijitelný (podle čiji), subst., jež by znělo v češtině předaditel = zrádce (podle oni dadie) místo předpokládaného čitelný, předatel a p.

z kmene podst. jména *žal*, z něhož ovšem jinou cestou bylo odvozeno i sloveso *žalovati*. Znamenalo tedy *žaloba* původně (jako *útroba*, *mdloba* a p.) stav, tedy žalost, a teprve časem, byvši uvedeno v souvislost se slovesem *žalovati*, nabylo významu dějového, t. j. žalování. Podst. jméno *žaloba* je tedy jakožto vzor pro utvoření podst. jm. *obhajoba* vzor špatně volený, protože jméno *žaloba* je odvozenina odejmenná, kdežto podobného základu jmenného po slovo *obhajoba* v jazyce není,* nehledě ani k tomu, že schopnosti, tvořiti příponou *-oba* nová substantiva ze substantiv, se jazyk už dávno vzdal.

Ale i kdyby slovo *žaloba* skutečně bylo odvozeno přímo od slovesa *žalovati* (žalo -ba), nebylo by v tom přece ospravedlnění pro vznik slova *obhajoba*. Od sloves šesté třídy a vůbec od slovesných kmenů otevřených se podst. jména s příponou *-ba* nikdy netvořila a netvoří. Slovo *žaloba* by bylo jedinou odchylkou od pravidla, útvarem vzniklým ze stejného omylu tvůrčí analogie, z jakého vzniklo mezi slovy na *-tel* slovo *majitel*. Stavěti se proti slovu *žaloba*, i kdyby skutečně bylo touto cestou přišlo na svět, nikoho by zajisté ani ve snách nenapadlo, protože je to slovo staré, vžité a potřebné. Utvoří-li však někdo z našich vrstevníků, pustě se zřetele množství slov utvořených způsobem obvyklým, podle této jediné odchylky slovo nové, ať je to dnes *obhajoba* od *obhajovati*, anebo zítra *nakupoba* od *nakupovati*, nemůže se — aspoň u lidí nadaných správným citem jazykovým — nesetkati s odporem. Odpor ten pak je tím důvodnější, že tento zbytečný a neumělý novotvar nevznikl v lidu, v jehož ústech analog. odchylky jsou pochopitelné a omluvitelné, nýbrž přímo ve spisovném jazyce, tedy ve vrstvách, od nichž právem, ba příkazem jest žádati větší znalosti tvůrčích zákonů mateřského jazyka.

Slovo »*obhajoba*« je tedy vytvořeno analogií, ale analogií mylnou. Nevzniklo za přirozených podmínek, za nichž vznikají analogické novotvary lidové, přejímané pak druhdy i do jazyka spisovného, nýbrž zrodila je podobná neznalost jazyka, jakou se vyznačovali a prohřešovali různí samozvaní oprávci a rozmnožovatelé našeho pokladu slovního před Dobrovským. Dostalo se do spisovného jazyka před nedávnem, uměle a je načisto zbytečné. Proto je spisovný jazyk vším právem zamítá.

* Sloveso h á j i t i je sice odvozeno od podst. jména h á j (= les) a znamenalo původně »háj, les pěstovati, chrániti«; od podst. jm. h á j ovšem slova (o b)-h a j o b a odvozovati nelze.

POSUDKY.

Dr. Václav Moravec: *Světlušky.* Novelly. Nákladem zemědělského knihkupectví A. Neuberta v Praze 1917. Stran 96, za 1.60 K.

Jsou to novely vnitřně málo cenné, námětů otřelých, slohu chudého. Nedostatky jejich snaží se spisovatel nahraditi prostředím, přenášeje děj druhdy do krajin, jimiž cestoval. Ale ani tehdy nedospívá výš, než všední příručka cestovní.

Zpráva o jazyku, jímž novely jsou psány, pro mnohé a hrubé chyby a vady snad by ani nepatřila do tohoto časopisu. Přece však je nezbytno poukázati ke knížce vyšlé v nakladatelství, jež zásobuje knihami venkov, který by si zasluhoval jak věcně, tak formálně lepší literatury, než jest tato.

Ze spousty chyb a nedostatků, jimiž se kniha hemží, vyjímáme aspoň tyto. *Tvaroslovné a pravopisné:* svižný m. švižný (17), Nadě 3. pád m. Nadi (17), od něj m. od něho (18), uzší m. užší (19), kajicně m. kajícně (24), opozděný m. opožděný (25), vyčistěný m. vyčištěný (77), popřaný m. popřáný (27), v Tirynsu m. v Tiryntě (30), sousedi m. sousedé (38), o odpovědích m. odpovědech (39), mizicí m. mizející (39), u všech třech m. tří (40), rolničky zazvonili (51), dostihami koňskými m. dostihy (87), opomene m. opomine (87), obraceli se zádami m. zády (91), vlnobytí m. vlnobití (91), vysýlajíc m. vysílajíc (94), chmůra m. chmura (96), ho (při neživ.) místo jej (velmi často), oběd, jež připravovala m. jejž (15), vkročil na ní m. na ni (19), odsud začíná pro ní tajemná část m. začíná se pro ni (20), krásou její očí a nádherou její vlasů m. jejích očí a jejích vlasů (20), aby jí zlíbal m. ji (20), dívka, o níž šlo m. o niž (26).

Omyly ve skladbě a ve fraseologii: Ke všem nám m. k nám ke všem (5), co jí to stálo m. ji (17), teď je nejdůležitějším klid m. nejdůležitější (88), byl příliš smělým m. smělý (90), až jí v těle příjemně zamrazilo m. ji zamrazilo (19), jejž poskytoval m. jehož (22), rychlík zastavil m. se zastavil (39), ohlášky, výlety se odbyly m. se vykonaly (5, 68), aniž by si uvědomoval m. aniž si uvědomoval (92), o svém vkusu žen m. o svém vkusu v ženách (32).

Germanismy: přirozeně m. ovšem (1), za žádnou cenu m. nikterak (6), jednalo-li se o práci nutnou m. šlo-li, běželo-li (9), předati poště m. odevzdati (10, 62), týž si zapamatuje zase jeho oddanost m. on si zapamatuje, (týž z něm. derselbe) (10), když týž znal anglicky m. když (on) uměl anglicky (89 i jinde); nachá-

zela se hospůdka m. stála, byla (11), patrně to musí býti někdo z Vídně m. patrně to jest (13), musili býti hodně hladoví m. byli asi hladovi (39), ohled m. zřetel (6), a nechala se *ním* poprvé políbiti m. dala se jím po prvé políbiti (18), následovně m. takto (26), nenabídnuv mnichům nejmenšího m. docela nic (39), čekal na mé usnutí, m. až usnu (53), lupiči se v bytu nalézají m. jsou v bytě (55), hovory nebyly k zastavení m. nemohly se zastaviti (89).

Z těchto ukázek je viděti, že spisovateli chybí základní znalost jazyka mateřského. Tím méně jest možno vypočítávati chyby, kterých se dopouští pro nedostatek citu jazykového a z nepřesnosti ve vyjadřování. Uvedeme jen ještě tyto věci: zodpovědnost m. odpovědnost (15), od prvního se setkání m. od prvního setkání (23), jakoby nebylo pravdou m. pravda (32), jakoby okolí pro něj nestávalo m. nebylo (39), druhdy se zde užívá ve významu kdysi m. časem; musil každý říci při jejím spatření m. spatřiv ji (79); čekal s odevzdáním se osudu m. čekal, odevzdav se osudu (89), k vůli zotavení m. na zotavenou (21), ku svým rozpakům m. k svým (38), ku další práci m. k další (87), ku založení sbírky m. k založení (45) atd.

Jak vidíme, knížka drobná, pouze o 96 stránkách, ale chybami těžká. Jsou-li si spisovatel i nakladatel vědomi, jak se prohřešují, vydávajíce knihy obsahu tak prázdného a jazyka tak vadného?

J. F.

Almanachy Antonína Jaroslava Puchmajera. *Sebrání básní a zpěvů.* Svazek I. Znovu vydal Jaroslav Vlček. Novočeské knihovny č. II. V Praze, nákladem České Akademie císaře Františka Josefa, r. 1917. [Za 1 K 92 h.]

Už dnes možno směle vysloviti soustrast příštímu pokolení: bude v dějinách písemnictví čísti o mnohých knihách a časopisech našeho obrození i našeho věku, ale nepozná jich, nedohledá se jich nikde. Již nyní na př. nenajdeme v žádné veřejné knihovně pražské úplných Hálkových »Květů« nebo čítanek Čelakovského, ba ani »Národních Listů«, neřku-li úplných časopisů, almanachů, brošur a p. z doby obrození. Byly tu kdysi, ale už jich není! Staly se vzácností, draho placenou. Potomci nepoznají ani jejich obsahu, ani podoby jejich.

Tato okolnost asi pohnula Jaroslava Vlčka, aby znovu vydal červánky naší poesie novodobé, ty milé a tolik památné almanachy Puchmajerovy, a aby první a nejvýznačnější z nich, Sebrání básní a zpěvů, zachoval v podobě zcela nezměněné, původní, jak knížka vyšla r. 1795. Uvádějí se nyní staré hrady a budovy památné do bývalého stavu, aby se takto potomstvu zachoval obraz stavitel-

ského umění předků; napodobují se obrazy a sochy i jiné starožitnosti, a vydávají se také knihy a hudebniny ve starém rouše, poněvadž se originály staly nepřístupnými nebo tak vzácnými, že jen jednotlivci se mohou k nim dostati. Někdy se tak děje i proto, aby se do budoucnosti zachovaly aspoň v nápodobě, kdyby se původní tisky ztratily nadobro. V cizině to dělají už dosti zhusta; u nás se staly teprve pokusy: vydán v původní podobě památný almanach Máj z r. 1858 a Máchův Máj z r. 1836. Nyní se k nim přidružil I. svazek Puchmajerova Sebrání básní a zpěvů.

S myslí vznícenou, pobožně budou sta čtenářů se probírati touto knihou. Ty staré, švabachové litery, dávný pravopis, tisková úprava sloh a veršů, první slabiky příštího řádku dole na každé straně, ozdůbky nahoře, podobizna »Jozefa Dobrovského« v čele, srdečné věnování a významná Předmluva — vše nás přenáší do té veliké doby, kdy se život český probouzel a osměloval k prvním veřejným krokům divadlem a knihou. Právě tímto starobylým rouchem nás knížka ukolébává v přelud, že dlíme ve společnosti těch mladých mužů velikých snah, že je živě vidíme před sebou a vedle sebe a slyšíme bíti jejich srdce vroucím tlukotem pro svůj národ — tehdy jím bylo nějaké sto hlav uvědomělých, — pro jeho bývalou a budoucí slávu, aby »tudy krajanům svým přemilým, ješto potud nemalý trpí na básně nedostatek, poněkud posloužiti« mohli.

Dvojí zápas vedla družina Puchmajerova pro knížku tuto: s jazykem a prosodií. Opožděným vydáním básnické sbírky této bylo umožněno jejím původcům, aby své příspěvky poopravili podle rady předního tehdejšího znalce našeho jazyka. Puchmajer to vyznává slovy: »v tom se mi nejhlubší zpytatel jazyka našeho, vlastenec náš vysoce učený, Pan Jozef Dobrovský, nadmíru laskavě propůjčil«. Dobrovský mu také odhalil »převýborná a jedině opravdová pravidla svá, kteráž svou ostrou smyslností vynalezl, jakby se mnohem lépe, nežli se kdy prvé od kterých básnířův Českých stalo, verše v Češtině dělati mohly a měly«. Tím, že dřívější básníci neznali prosodie Dobrovského, se vysvětluje, že jejich plody »tak málo lahody a líbeznosti do sebe mají«. Ovšem tím je Puchmajer nemíní urážeti, »že jen toliko halabala a neb ledabylo dělali verše své«, nýbrž prohlašuje pouze, »že sobě chybná a jazyku Českému odporná pravidla vystavili, kdežto ona od Pana Dobrovského vynalezená a ustanovená, z přirození jazyka našeho mateřského plynou«. To každému našinci potvrdí jeho »ucho České«. My pak čtouce tato Sebrání básní a zpěvů s obojím zřetelem tím: jazykovým i prosodickým, nemůžeme než se pokloniti té vyspělosti slohové a té dokonalosti jazykové, která se tam už tehdy z některých básní ozvala.

Především jest to Puchmajer, který se tu vůbec vyšvihl na stolec vévodský. Hned ovane dnešního čtenáře jiný, proudivější vzduch, jakmile čteme jeho báseň některou. Už ta přilnulost k přírodě a oslava její dojímá mile; mluva tu pak zní vždy vyšší, obrazná a vzletnější. V době tak hlubokého úpadku jazykového, jakou byla léta osmdesátá a devadesátá, než Pelcl podle Dobrovského vydal svou mluvnici a Dobrovský svůj brusičský spis O tvořivosti slovanského jazyka, jímž konečně položil hráz jazykovému novotářství, Puchmajer Sebráním postavil maják, svítící jasnou září dobré češtiny do celé vlasti. Ovšem se ani on nevyprostil úplně z dobových hříchů mluvnických. I on rýmuje: ležejí — visejí, i on chybně tvoří přechodník popoháně m. popoháněje a chybně ho užívá podle tehdejšího zvyku: zhlídna mne káže mi — ale přece jsou to jen výminky. Puchmajer v překladě ruské Ódy na velebnost božskou od Cheraskova a Vergiliova VII. zpěvu pastýřského, pak v lyrických zpěvích: Večír v létě, Píseň jarní a Živobytí v kraji ukázal se mistrem vzletné formy a vládcem jazyka; ve veršované povídce Jiří král a Vaněk Všeboj však již chtěl býti populárním, a sestoupiv s básnické výše k výrazu lidovému, nepovznáší se nad prósu denní; ale správnosti dbá stejně.

Puchmajerovi nejblíže stojí Vojtěch Nejedlý; i u něho zrovna cítíme lásku k rodnému jazyku, třeba nebyl mocen veršovací formy tak, jako Puchmajer. Ale za to uměl veršovati s jakousi líbivostí, a některé písně jeho znárodněly (na př.: Spi, má zlatá, boubelatá, spi, má hubinko!).

Na hrubší buben bijí ve svých plodech Šebestián Hněvkovský a Prokop Šedivý a ti se také prosodicky řadí *za* svého vůdce. Šedivý v Ukrutném myslivci trocheje hodně plete s daktyly. Verše jako: dnem i nocí vždy jezdíval, — zvěře po lesích honíval; nebo: přes hustý les, přes rozcestí — po lukách a po osení; nebo jinde u Fr. Heka: Ráno vstana rmoutil se a děsil — až i z té těžkosti se oběsil, nejsou vzácností. Mají to býti vesměs trocheje! Ale snadno nám dnes jim vytýkati; hůře bylo tehdejším veršovcům dosíci i toho stupně prosodické dokonalosti. Vždyť měli původně složeny své verše v časomíře a teprve po návštěvě u Dobrovského je převlékali do roucha přízvučného!

Z jazykových obvyklostí tehdejších buďte dále ještě uvedeny: nesprávné užívání 3. osoby množného čísla u sloves 5. třídy (páni se po cti shání m. shánějí, slzíc kráčí kněží m. slzíce kráčejí kněží a p.), užívání přechodníku času přítomného v jednotném čísle pro číslo množné (zdvíhajíc k nebi hlasy — trhají s hlav si vlasy m. zdvíhajíce; bratří, vidouc m. vidouce a p.), podobně užívání přechodníku přítomného času u sloves dokonavých místo času mi-

nulého (a zhlídna kdys sedláka, zkřikl, místo: zhlídnuv; otce svého požehnaje, hned se každý k práci měl, m. požehnav), užívání zájmena *jenž* v 1. osobě množného čísla pro všechny rody (krásné tanečnice, jenž pocestného do lůna svého vábíte), tvar očma točil m. očima; myšlinka m. myšlenka; dívadlo; pole se krásou odílo m. odělo; chybné skloňování slova máti (vidouc máti kvílící m. máteř, padá mátě do náručí m. mateři); chybný 2. pád třech m. tří; starosti spějí m. spí; tvé ptej se truhly dřív m. své. A to jest tak málem vše. Předložky psávali dohromady se slovem, pravopisu užívali bratrského.

Celkem tedy náš kruh básnický z toho zápasu vyšel čestně. To zajisté nás naplňuje radostí, vzpomeneme-li si, kolika chyb a jakých se dnes dopouštějí spisovatelé a básníci, odchovaní českými školami, českou mluvnicí, žijící v době tak mohutného rozkvětu vědeckého badání jazykovědného a mající po levé i pravé ruce plno pomůcek jazykových.

Čest budiž proto těmto prvním skřivánkům nového jara českého, kteří budili lid, poesii a krásu ze strohého spánku zimního, do něhož je zaklel útisk málem dvousetletý.* B.

D R O B N O S T I.

RUKOPISNÉ JUBILEUM.

České veřejnosti na uváženou!

S tímto nadpisem vydal inž. Josef Bareš z Českých Budějovic leták, který rozesílá v tisícerých výtiscích »po všech vlastech«, aby jím získal hmotný základ pro vydání těchto dvou děl: Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský, pak Slovanská Pradoba. Těmi spisy, patrně od majora Martina Žunkoviče chystanými, má se neomylně dokázati pravost obou rukopisů a vyvrátiti veškero nové badání o starožitnostech slovanských. Není naším úkolem zde po stránce věcné rozbírati tento hodně útočný leták, ale nemůžeme za to pominouti jeho stránky jazykové, která při tak zaníceném vlastenci přímo zaráží svou náplní hrubých chyb a neznalostí základních požadavků české mluvnice. Kdyby také chystané spisy byly psány češtinou tak chatrnou a s podobným nevěcným, slepým nadšením, pak by to byla špatná služba starým Čechům a starým Slovanům, kteří vynikali právě ryzostí mluvy.

P. inž. Bareš píše stále o stoletém nalezení a o dni stoletého nalezení rukopisu

---

* Jar. Vlček, jenž už r. 1896 vydal studii o »První novočeské škole básnické« (v Praze, nákl. Bursíka a Kohouta), doplnil nyní spis ten vydáním almanachů Puchmajerových, z nichž svazky II.—V., podle Připomenutí přidaného svazku I., jsou již tištěny naším obvyklým písmem novým, potřebné poznámky a vysvětlivky pak budou shrnuty do jejich svazku posledního.

Královédvorského (m. o stém výročí a d n i s t é h o v ý r o č í). V dalším tekstě však se popírá, že by Hanka byl RK n a l e z l. — Snad by jinak nebylo k témuž došlo (spr. k n ě m u). — Nesmírné krásy Rukopisů . . . působily na mysl českého národa, zbaveného té doby i svého jazyka (spr. té doby z b a v o v a n é h o i svého jazyka). — Vzdor nekonečným zásluhám o národ (spr. p ř e s nekonečné zásluhy . .) — jako by se jednalo o nejnebezpečnějšího nepřítele (m. jako by š l o, b ě ž e l o o . . .). — Vzpomínajíce staletého nalezení Rukopisů (m. vzpomínajíce n a l e z e n í R k ů p ř e d s t o l e t y; staletý znamená: několik set let starý). — Dnešní pokolení si to (vzrušení) ani představiti nedovede, leda ve srovnání se vzrušením ve světové válce (spr. leda s r o v n á m e-l i je se vzrušením . . .). — Tyto otázky zodpoví si čtenář sám (spr. n a tyto otázky s i o d p o v í . . .). — Jakých skutečných prospěchů vyzískali odpůrci z těchto bojů? (m. j a k é p r o s p ě c h y . . .). — přímo vyzývají ku odpovědi (spr. k odpovědi). — nade vš í pochybnost (m. nade v š i pochybnost; tak častěji, na př.: nade vší nízkost povzneseného (ducha), spr. nade v š i nízkost povzne s eného). — Dle nich se řiď (m. jimi). — Pakliže(!) dnes můžeme se k našim Rukopisům . . . přihlásiti (spr. můžeme-l i se dnes . . .). — v prvé řadě (m. p ř e d e v š í m). — Epochální díla Žunkovičova zůstala u nás téměř nepovš í mnuta (spr. nepovš i mnuta, lépe b e z p o v š i m n u t í). — Jsou k dostání u firmy: H. Slovák, Kroměříž (spr. D o s t a n e je, d o s t a n o u s e u firmy H. Slováka v K r o m ě ř í ž i). — Vynikajících zásluh získal si (v y n i k a j í c í zásluhy). — Nové objevy dokazují nade vší pochybnost, že Hanka Rukopisy(!) nenalezl(!!) m. nade vši pochybnost. — že Hanka tyto nedovedl přečísti (m. že H. j i c h nedovedl přečísti). — Pokud se týče RZ., bylo dokázáno nejnovějšími pracemi Horákovými a Žunkovičovými, že týž jest . . . (spr. že jest . . .). — Octli se na zcestí (m. scestí). — Vrchol vší troufalosti tvoří prohlášení (m. v r c h o l e m . . . j e s t . . .). — Vždyť i dnes takové vzdor spisovnému jazyku stávají (m. vždyť i dnes j s o u, t r v a j í takové p ř e s . . .). — Vzhledem ku neznalosti (m. k neznalosti, nebo: vzhledem n a neznalost). — Nalezly čestného místa v učebnicích (m. č e s t n é m í s t o). — Byly vyhostěny z učebnic (m. byly vyho š těny). — Vyžádal si týž (m. h o), i nutno týž prohlásiti za neplatný (m. i nutno j e j prohlásiti . . .). — Budou vydávána následující díla (lépe: t a t o díla). — České Budějovice, v den úmrtí prof. dra. Píče 21. prosince (m. V Českých Bud., v den úmrtí prof. dr. Píče d n e 21. prosince). — Toť má odpověď v jeho jubilejním roce staletého nalezení . . . (viz nahoře!).

P. inž. Bareš žádá všech našich časopisů, aby mu to provolání otiskly; určil je nejširší veřejnosti a dává mu tedy ráz veřejné publikace. Proto jest povinností, všimnouti si letáku tak rozšířeného a vytknouti ledabylost jazykovou i slohovou, s kterou byl puštěn na veřejnost. Kdo hájí ryzosti a svéráznosti našeho života i vzdělanosti naší, sám ať je jazykově ryzí a svůj.

VYSOKÉ MOŘE.

Jakkoli článek prof. Václava Ertla Š i r é m o ř e v »Naší Řeči« I. na str. 240 obsahuje samé pravdy nebo pravděpodobnosti, přece se domnívám, že ho nebylo

třeba, zejména *vezmeme-li v úvahu posledních 7 řádků mé stati*, otištěné na str. 190.

Článek Ertlův učí že »nemáme zavádět do jazyka výrazy vzniklé v cizí představivosti, nezvyklé a zbytečné, pouhá napodobení cizích předloh, jinými slovy zřejmé germanismy« (str. 241 ř. 2)... ani »se pachtit po novotě, zvláště když i nám širé moře úplně postačí« (t. ř. 9 zdola). S tím se zajisté srovnává každý: nikdo nechce výrazy vzniklé v cizí představivosti, nezvyklé a zbytečné do jazyka zaváděti. Na místě uvedeném pravím zřejmě: »*Nikdo netvrdí, že bychom neměli říkat* širé moře, na širém moři. Je to výraz již ustálený, jako na př. východ nebo západ slunce a j. Budeme tak říkat a psát i dále, ale *nebudiž pokládáno za chybu, řekne-li někdo vysoké moře*, chtěje tím naznačiti skutečnou jeho vlastnost«. To jest: *širé moře* je výraz ustálený a budeme tak říkati a psáti i dále; chce-li však někdo naznačiti skutečnou vlastnost moře, nebudiž výraz *vysoké moře* pokládán za chybu. Nechtěl jsem tedy zaváděti do jazyka výraz cizí, nezvyklý a zbytečný, nýbrž chtěl jsem svým článkem dokázati, že *vysoké moře není germanismus*. A při tom setrvávám.

Nezapomínejme, že takovéto výrazy byly dávány *hlavně podle dojmů zrakových*. Homéros na př. nazývá pohoří Nériton a horu Pélion εἰνοσίφυλλον, *listochvějné*. Listy lesů néritských a pélijských chvěly se tenkrát, když do nich dul vítr. Ale tím vznikal šelest, šustot, šumot. Na nynějšího básníka by více působil *dojem sluchový* a jistě by řekl Nériton, Pélion *šumné, šelestné*. Srovnej »voda *hučí* po lučinách, bory *šumí* (správně: *šumějí*) po skalinách«. Básník zpěvů homérských také slyšel šumot listí, ale na něj více působil *dojem zrakový, chvění listů*, i řekl: Nériton, Pelion *listochvějné, lupenochvějné*.

Proti tomu umlkají všecky úvahy a doklady, umlká i to, co nynější námořníci rozumějí výrazem *vysoké moře*. Lidé *viděli*, jak ráno slunce za obzorem se ukazuje, stoupá, k večeru pak ponenáhlu se snižuje a konečně za obzorem zmizí. Proto říkali, že *vychází, stoupá, klesá a zapadá*. Proč? *Protože to viděli*. Říkáme tak i my, ačkoli dávno víme, že slunce nevychází, nestoupá, neklesá, ani nezapadá. A přese všecky naše vědomosti zdá se nám ten výraz přirozený, poněvadž to *vidíme*. Kdo jede ve vlaku a vyhlíží oknem, *vidí*, jak blízké předměty ubíhají dozadu. Každý dobře ví, že neubíhají, a přece to říkáme a píšeme, a píší tak nejen básníci, povídkáři a romanopisci, nýbrž říkáme to v hovoru obecném. Proč? *Protože to vidíme*. Žádné úvahy ani vědecké doklady nezmohou tu nic. Takovou moc mají dojmy zrakové! Jimi sluší vysvětlovati přemnohé zjevy jazykové. Tak to bylo a jest také s mořem. Lidé viděli, jak moře před nimi se zvedalo výš a výše, až konečně v jisté výši splývalo s oblohou, a nazvali je *vysoké*, a právem, poněvadž se jim v dáli jevilo mnohem vyšší než u břehu i než břeh sám. *Dojem zrakový byl původem toho názvu. Tak viděli* moře staří národové, tak je *vidíme* i my. *Moře skutečně bylo a jest vysoké*.

Není-li tento výklad správný, *odkud se vzaly názvy altum mare, haute mer, heáhsoe, hohe See*? Nic nerozhoduje, že vedle těchto výrazů jsou i jiné nebo že u některých národů výrazu toho není. Homéros také nazývá moře *širým*. Viz E 291 ἐπιπλῶς εὐρέα πόντον přeplaviv širé moře. Nám však jde o to, abychom dovodili, že výraz *vysoké moře* je přirozený, pravdivý, odůvodněný a že se zakládá na skutečnosti. A to jsme dokázali. Je-li *vysoké moře* germanismus, proč to není latinismus, gallismus atd.? *A jak si má počínati ten, kdo chce právě tuto vlastnost naznačiti? Či nesmí říci, že moře je vysoké — ačkoli přece jen je vysoké? Mare altum* mohlo by ovšem znamenati také *moře hluboké*. Ale uvažme věc trochu! Moře se před zrakem divákovým *zdvíhalo. Viděl to zřejmě.* Když loď plula na širé moře, zdálo se mu, a vlastně *viděl*, jak *pluje do výše*, a když plula se širého moře, připadalo mu, jako by *sjížděla*. Můžeme si mysliti, že antický člověk, vida, jak loď, plující na širé moře, ocítá se čím dál výše, že by ten antický člověk byl řekl: *loď pluje na moře* hluboké — a když viděl loď sjížděti, že by byl řekl: *loď pluje s moře* hlubokého? *Nevyjadřoval se spíše tak, jak to viděl*? Vizme jen Vergiliův verš Aen. I, 34. Vix e conspectu Siculae telluris *in altum* veha dabant laeti . . . To přec neznamená: pluli *na moře hluboké*, nýbrž *na moře vysoké*, nebo, jak my říkáme, *na moře širé*! Srov. i I, 110 . . . tres Eurus *ab alto* in brevia et syrtes urget! . . . atd. atd.

Shrnuji své výklady v tato slova: Nechtěl jsem a nechci vypuzovati z jazyka výraz *širé moře*; budeme ho užívat i dále. Ale *nebudiž pokládáno za chybu*, řekne-li někdo nebo napíše-li *vysoké moře*, **chtěje naznačiti tuto jeho karakteristickou vlastnost.** Otmar Vaňorný.

Prof. Vaňorný se přece jen mýlí. Jeho omyl kotví v domněnce, že lze důvody rozumovými vdisputovati jazyku to, co se v něm přirozeně a samo nevyvinulo. Pro něj neplatí to, co se skutečně a odedávna říká, ale co by se podle jeho mínění říkati mělo neb aspoň mohlo. Abych také já nemusil znovu opakovati obsah svého článku o této věci, budiž mi dovoleno užíti příkladu obdobného. Prof. Vaňorný argumentuje asi takto: »Tvrdíte, že slovo odbřemeňovací, odbřemenění jsou germanismy a že máme raději zůstati při slovech navyklých, ulehčovací, ulehčení, úleva a p. Úplně s vámi souhlasím, ale nikdo mi nemůže pokládati za chybu, užiji-li slova odbřemenění, když jde o skutečné břemeno, když na př. *vidím*, jak nosiči břemen někdo *skutečné* břemeno se zad snímá. Je to výraz pravdivý, přirozený, odůvodněný tím, že se zakládá *na skutečnosti*; důkazem toho jest, že i v jiných jazycích vznikly podobné výrazy, s něm. entlasten zcela se shoduje lat. exonerare, franc. décharger atd. Máme i podobná slova česká, odbarviti, odpásati, odsedlati a p.« A přece přese všecky tyto důvody věcné a na oko podstatné výraz odbřemenění zůstane germanismem, protože vznikl překladem něm. Entlastung a byl do jazyka vpraven uměle. A nejinak jest tomu s výrazem vysoké moře. Prof. Vaňorný může napsati, že moře jest vysoké, že se mu zdá vysoké a p. (ačkoliv já bych to tak česky nikdy neřekl, jako neřeknu, že Václavské náměstí je

vysoké); ale kdykoli užije výrazu vysoké moře ve smyslu něm. hohe See, lat. mare altum, na př. loď vyplula na vysoké moře, dopouští se tím germanismu (nebo latinismu — na jméně přece nezáleží) a vydává se v nebezpečenství, že mu bude rozuměno špatně. Neboť každá umělá násilná odchylka od jazykové zvyklosti se mstí.

O výklad, odkud se vzaly názvy mare altum a p., odkazuji znovu na uvedený článek Hujerův v Listech filologických. V. E.

ČINKA, MADLA, KRKONOŠE.

Co se týče tří slov v titule uvedených, jest mi původ slova činka (činek) zcela jasný i pojednal jsem o něm ve zvláštní souvislosti v Časop. pro mod. fil. 5 (1916), str. 103; o původě jeho ze středohornoněmeckého, dosud bavorského schin(e) »Schine, t. j. úzký plátek kovový neb dřevěný, zejména také (na př. u Goethe) ve smyslu Spannstock derWeber« jsem přesvědčen a vytýkám zde znovu českou možnou hláskoslovnou střídnici č za něm. š, jak ji sám Gebauer již uznával. Skálův předpoklad (srv. Listy fil. 43, 102 n.), že zřídlem českého slova mohlo po případě býti slovo francouzské échine, starší eschine »páteř«, slovo samo o sobě významu nepůvodního a z němčiny převzatého, není přece podobný k pravdě. — Výkad slova »madla«, který přinesla »Naše Řeč«, mám za správný; zaznamenávám jen ještě jeden význam jeho, na nějž mě často upozorňoval Lad. Quis, že jím v Polabí označují také železniční závory neb »šraňky«. — Jméno Krkonoše posléze již Jungmann spojoval se jménem kmene, jejž řecký hvězdář a zeměpisec Ptolemaios (2. stol. po Kr.) uvádí jako *Κορκοντοί,* klada sída jeho k severovýchodním pohraničním horám dnešních Čech. Cizí, snad keltské toto jméno bylo v dalších stoletích po Kr. přejato příchozími Slovany, t. j. Čechy, jakožto název územní a pohorský v podobě Korkonъtji > Kъrkonotji, *Kъrkonotši v lidovém pojetí Krkonoši, jedn. č. Krkonoš. Toto je jméno hory, jež podnes v němčině zachovává původní znění, jistě přejaté z češtiny, Korkonosch; bylo-li později základem naše Krkonoš, článkované Němci velice rychle a zběžně, vznikaly zkrácené názvy přední a zadní části téže hory Vorder- a Hinter-Kirksch (s novou průvodní samohláskou i). Zdali české jméno hory, o níž stále je tu řeč, hory s prameny Pančavy a sousedící s prameništěm Labe, neznělo již v starých dobách též Krakonoš, což by přesně odpovídalo dávnému *Kъkonotši těžko říci; mohlo by to ovšem také býti »slovo v nové době uměle vytvořené«, avšak pouze od filologů! Nejspíše zde nezbude než trpělivě čekati, až přípravné sbírky k slovníku akademickému bezpečně nám povědí, kdy a kde vlastně tento útvar s Krak- po prvé se vyskytá. I tuto cítíme bolestné mezery ve vědomostech svých lexikálně chronologických, z nichž nás za dostatečného arci materiálu může vyprostiti jediné další práce sběrací, soustavná, neúmorná. J. Janko.

HRŮZNÝ.

Již Jungmannovi se zdál starý tvar hrozný lepší než novotvar hrůzný a také později tento novotvar býval kárán: tak na př. v čísle 130 »Čecha« z r. 1911, z něhož níže (v. Nadejíti) otiskujeme jinou výtku podobnou. Říkává se, že hrůzný je více než hrozný, že tohoto staršího tvaru

nikomu to nevadí. Lid, kde ho nematou spisovné novotvary, spokojuje se také podnes jediným tvarem hrozný a i v písemnictví se s tvarem hrůzný potkáváme dnes se užívá nejen o věcech, které budí hrůzu, ale i o věcech, které budí jen podivení na př. hojností, velikostí a jinými vlastnostmi podobnými. Kdybychom měli vymýšleti novotvary u všech slov, jež mají také význam přenesený, musili bychom slovník český snad zdvojnásobiti; na př. i slov jako spousta, síla užíváme o pouhém množství, a méně často než asi před 30—40 lety. Ale přece jsme čtli nedávno v nářku o nouzi o uhlí, jak »Praha mrzne, na předměstích se odehrávají hrůzné scény, sváděny jsou boje o uhlí«: prostý Čech, který by se dovedl obejíti i bez odehrávání scén, řekl by: »na předměstích se dějí hrozné věci, svádějí se boje o uhlí . . .« A každý by mu jistě dobře porozuměl!

NADEJÍTI.

»Novinářská čeština oblíbila si v poslední době velice slovo n a d e j í t i a užívá ho až do omrzení. Píše se: nadešlo jitro — nadešel rychle večer — nadešel oběd — nadešla slavnost — nadcházela zima — nadešlo posvícení; a kdož může vyjmenovati, co všechno nadešlo. Zapomíná se úplně, že slovo nadejíti má význam zcela jiný a že značí německé zuvorkommen a pojí se s pádem 4. jakožto přechodné sloveso ve rčeních: nadejíti co neb koho — nadejíti si koho — nadejíti si pěšinkou, nadejíti si k něčemu — nadcházeti si někoho a pod. Zdá se, jakoby zcela vymizela správná rčení: nastalo jitro — přiblížil se večer — přišel čas oběda — již tu bylo posvícení — blížila se zima a pod.« Tak si právem stěžuje odpůrce všelikých zbytečných novot jazykových v 130. č. »Čecha« r. 1911. Lidová mluva se s tímto slovem, jež káral před lety již matiční Brus, ve významě »přijíti, nastati« (o době) podnes nespřátelila; za to bují tím divočeji v novinách a v posledních letech i ve spisech dobrých spisovatelů. A přece, rozmyslíme-li si dobře na př. větu »nadešel večer«, nedovedeme nepoznati, že to vlastně nic není. Kott (6, 1070) hájil tohoto způsobu mluvení dokladem ze Štítného, kde však nic podobného není: praví se tam pannám a vdovám, jež jen pro rozkoš baží po manželství, že »i v manželstvu nadejdú práci (t. j. nesnázi), a snad těžší, aneb několik jich miesto jedné«. V starém jazyce nadjíti (koho, co) znamenalo všelicos (na př. napadnouti, najíti), ale dokladu, kde by tohoto slova bylo užito, jak se ho užívá v písemnictví dnes, marně bychom hledali. K slovům, jež vypisujeme z »Čecha«, přidali bychom ještě, že se říká také nadejíti, nadcházeti někomu (a snad častěji než někoho).

OBDATI.

V I. ročníku »Naší Řeči« (na str. 91.) jsme vykládali o tomto šeredném slově, kterým naši přírodopisci překládají něm. umgeben. »A protože nic není tak šeredného, aby se nemohlo uhnízditi v nynější češtině naší, je docela možno, že toto slovo se z mluvy přírodopisné přenese do denního tisku a na ulici«: tak jsme tenkrát prorokovali. A zdá se, že jsme neprorokovali špatně. V odpoledníku »Nár. Politiky« dne 27. pros. 1917 čtlo se o amerických železničních mostech přes moře: »jejich pilíře jsou zapuštěny hluboko do korálových útesů, pouze o b d á n y ohromnými

massami betonovými«. I zde by se Čech spokojil slovesem obložiti, anebo, chtěl-li by se vyjádřiti určitěji, řekl by, že jsou pilíře upevněny betonem.

OBCHOD »S NĚČÍM, V NĚČEM, NĚČÍM«.

Podle původního významu slova obchod je vazba »obchod s něčím« nejsprávnější, o to není sporu. Obchodníci v dřívějších dobách vskutku »obcházeli« dům od domu »se zbožím«, a tato předložková vazba přenesena pak i na podstatné jméno »obchod«, od slovesa »obchoditi« odvozené. Ale poměry se změnily, obchody mají stálá sídla a odběratelé tu sami obchodníků vyhledávají a zboží od nich kupují. Tuto změnu poměrů hleděl i spisovný jazyk vystihnouti; vznikly pak u slovesa obchodovati, odvozeného od podstatného jména obchod, mimo vazbu »obchodovati s něčím« další vazby »obchodovati v něčem« a »obchodovati něčím«. Nové tyto vazby se uchytily zpětným odrazem i u podstatného jména obchod a nyní se zvláště často píše vazba »obchod něčím«.

Domnívám se, že nebylo by radno, lpíti jen na starší vazbě »obchod s...«, a nutno připustiti i vazbu novou »obchod něčím«, ovšem, pokud by vazba ta nebyla zřejmě nesprávná a proti duchu jazyka, a toho o ní říci nelze. Dnešní sloveso »obchodovati« má svůj vlastní pojmový obsah, odlišný od původního slovesa »choditi« nebo »obchoditi«; znamená tolik jako kupovati a prodávati, tržiti, kupčiti, kterémužto změněnému významu přizpůsobila se nová vazba »obchodovati něčím«.

Že se sloveso »obchodovati« vymaňuje z původního významu »obcházeti«, svědčí i ta okolnost, že se slovesa obchodovati užívá velmi často bez jakéhokoliv předmětu a píše se na příklad »obchodovati dobře, obchodovati s cizinou« a j., kdežto u slovesa »obcházeti« ve smyslu kupecky obcházeti vždy se připojuje, s čím se obchází.

Ostatně nabádají i některé zřetele praktické, abychom vazbu »obchodovati s něčím« hleděli obmezovati. Nezní zajisté pěkně, napíšeme-li »obchod s Prahou s cukrem«, nemluvě ani o nejasnosti tohoto obratu, na příklad ve spojení »obchod s africkými černochy«. A co si počíti s výkladem vazby »obchod s pozemky«? S těmi se přece neobchází!

Po mém mínění je vazba »obchod něčím« i vhodnější než »obchod v něčem«, jež vznikla umělou výpomocnou konstrukcí, že obchodník obchází nyní ve zboží, když už neobchází se zbožím. Možná, že tu měla vliv i němčina.

Ještě lepší jest arciť vazba adjektivná »obchod obilný, solný, železný« a pod., ale vazby té se často užíti nedá, nebo nebývá někdy dosti výrazná.

Konečně připomínám, že Z. Winter, který měl hojnou příležitost seznati starší vazby v oboru obchodním a si je osvojiti, užívá ve svých »Dějinách obchodu a řemesel v Čechách v XIV. a XV. století« mnohem častěji obratu »obchod něčím, obchodovati něčím« než vazby s předložkou s; mimo to píše často u slova obchod i obrat adjektivný, neužívá však vůbec, pokud jsem postřehl, obratu »obchod v něčem, a obchodovati v něčem«. (Píše však též »tržiti v ptácích«, srov. tamtéž str. 320.)

Josef Pazourek.

Vazby obchod něčím Jungmannův Slovník ještě nemá; má jen vazbu obchod s papírem (v mluvě lidové až dosud obvyklou) a obchod v obilí (kterou Brus matiční opírá doklady z Haranta a z Veleslavína). Podle toho je vazba obchod něčím původu pozdějšího a vznikla asi, nemýlíme-li se, z přílišné úzkostlivosti před chybou, která vedla, jako v mnohých případech jiných, k chybě nové. Říkalo se nesprávně (a říká se namnoze dosud) zatřásl s ním, oháněl se s motykou, pracujeme s rukama, místo zatřásl jím, oháněl se motykou atd. Podezřelým z této chyby stalo se pak nejspíše přímočarým oprávcům i rčení obchod s něčím, přibrána na pomoc i logika, která se domnívala viděti v určovacím podst. jméně instrumentál prostředkový (podle kupčiti něčím, v. 3. vyd. Brusu matičního), a tak vazbu obchod s něčím vytlačovala vazba obchod něčím, ač u slova obchod byla předložka »s« i etymologií slova i zvyklostí oprávněna.

Slov a výrazů obvyklých a v jazyce ustálených jest šetřiti tak, jak se ustálila, a nikdo nemá práva jich měniti z důvodů rozumových nebo jiných. Užíváme v každodenní řeči množství slov, která by se nám musila zdáti nevhodnými a nesprávnými, kdybychom je podrobili kritice rozumové. Jak bychom mohli mluviti o papírové zlatce, když zlatka znamená minci zlatou, jak o ocelovém peře, když pero značí brk, jak o sirkách, když jsou bez síry? Jak bychom mohli zápasiti se smrtí, s překážkami atd., když jich za pasy nechytáme, jak se na někoho slovy kasati, když při tom rukávů nevykasáváme? Věci a zřízení se dobou mění, ale slova, kterými jsme si navykli je označovati, přetrvávají jejich proměny. A tak říkáme a budeme i dále říkati obchod s něčím a p., třeba že už naši obchodníci se zbožím neobcházejí.

Že při vyjadřování myšlenek může vzniknouti nejasnost, nedorozumění nebo dvojsmysl, toho svědky bývame dosti často. Je pak věcí nikoli jazyka, nýbrž slohové obratnosti osoby mluvící, aby se volbou prostředků výrazu neurčitému nebo nejasnému vyhnula. Je-li výraz vésti obchod s africkými černochy nezřetelný, můžeme se vyjádřiti výrazem nebo opisem určitějším (to by záleželo na souvislosti textové), po případě můžeme užíti vazby vésti obchod v něčem, která vznikla zajisté nějakou významovou analogií, na př. podle kupčiti v něčem, doloženého již v 15. stol., ujala se v jazyce a je tedy stejně dobrá jako obchod vésti s něčím. R.

SMEČKY.

Tato ulice na Novém městě pražském se původně jmenovala Smekhacova ulice nebo ve Smekhacích: v latinských zápisech městských z let 1398—1435 čte se o prodeji a koupi rozličných domů »in Smekhacz«, »in vico Smekhacz«, »in vico Smekhaczonis«. Soused, po němž byla ulice pojmenována, dostal přezdívku Smekhac nebo Smekhace asi proto, že jednou, nevíme proč, »smekl hace« (t. j. kalhoty, s odpuštěním). Naši předkové si dávali všelijaká jména. Winter našel v 16. stol. kohosi, kterému říkali Snědldítětikaši; o jiném vypravuje Mikuláš Dačický z Heslova, »že pak starý pivo rád píjíval, Jakub Starýpivo jej nazývali«. Z podobných příčin vznikala příjmení jako Pečeně, Kaše, Polúhlavie (t. j. vepřová hlava na černo), Smetánka. I od oblíbených slov mívali lidé jména: kdosi se jmenoval na př. Večas,

protože říkal po staročesku »večas, vetčas« (t. j. v ten čas), jiný (a jeho rod po něm) byl Nastojt, protože volával »nastojte!« Jiný zase byl Krásná Káče; z té »krásné Káče«, po níž mu tak říkali, jeho žena snad měla méně radosti, než laskaví sousedé. I části města (ani nemluvíc o osadách jako Hrdlořezy, Mrchojedy atp.) mívaly jména ne zrovna lichotivá; na př. končinám okolo kláštera sv. Anežky v Praze se říkávalo (podle kroniky Pulkavovy a Hájkovy) »na Rvačkách«, a která část těla byla zvolena pro Malou Štěpánskou ulici v Praze, troufáme si jen naznačiti tím, že to nebyla část přední.

LISTÁRNA REDAKČNÍ.

Panu A. H. v Královně Poli. Ve psaní uvozovek před tituly knih nebo časopisů a za nimi není ovšem jednoty a těžko jest jí žádati. Kladení uvozovek se řídí praktickou potřebou, zřeteli typografickými atd. Někde, na př. v životopisech spisovatelů, v literárních dějinách a p., by sazeč z uvozovek ani nevyšel; tu stačí často velké začáteční písmeno, změna v úpravě sazby, aby bylo zjevno, že jde o titul knihy; jindy zase, kde by titul mohl býti pokládán za součást ostatního textu (na př. Já nechal svět jít kolem), bývají uvozovky nutné. Nejlépe tedy ponechati v tom volnost spisovatelům a tiskárnám.

Panu JUC. V. N. v Opavě. Doberdobská planina má jméno od místního názvu Dobr dob (t. j. dobrý dub): přípona jest tedy -ský. Slýcháme také, že správné znění onoho místa je Dobr dol (dobrý důl): pak by tvar doberdobský byl vůbec nesprávný místo dobrdolský. — Slovo záměrný (místo úmyslný, účelný) je zbytečné, jako každé nové slovo, za které jest už v obyčeji slovo jiné.

Panu dr. S. v Pr. Máte pravdu, že se dnes ku podivu bojíme vykřičníku: scházívá i u vět, které se tímto nedostatkem stávají nezřetelnými na př.: »Kolik lidí by bylo spokojeno, kdyby se měli tak, jako ty«. I to je zbytečná novota.

OPRAVY.

Na str. 271. I. ročníku „Naší Řeči" v řádku 12. shora škrtni slova „ocítal se m. ocital". V čísle 1. ročníku II. na str. 12. v ř. 17. shora čti „unus erat discumbantium". Tamtéž na str. 26. v ř. 8. místo „Lord" čti „Lloyd". Na str. 31. v ř. 5. a 7. shora místo „úzce souvisí" a „úzkou souvislost" čti „těsně souvisí" a „těsnou souvislost". Na str. 32. v 10. shora místo „Kvasnice" čti „Kvasice" a v ř. 15. m. „těšnovský" čti „těšňovický".

Číslo 2. vyšlo dne 1. února 1918. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.
Tiskla firma: Th. Vesta, společnost s r. o., v Praze I., v ul. Bílkově č. 17.